

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ЕКСПЕРТНА СЛУЖБА
МВС УКРАЇНИ**

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

ДОВІДНИК

КИЇВ – 2024

Авторський колектив:

Юсупов В. В. – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Шрамко О. М. – директор Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор філософії галузі знань «Право»

Пілюков Ю. О. – доцент кафедри кримінального права і процесу та правоохоронної діяльності Західноєвропейського університету; провідний фахівець відділу забезпечення діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

Саковський А. А. – директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Копча В. В. – професор кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Рецензенти:

Атаманчук В. М. – завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Савченко А. В. – працівник Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 24 травня 2023 року (протокол № 9)

Матеріали подано в авторській редакції

Судово-експертне забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією [Текст] : довідник / укладачі : В. В. Юсупов, О. М. Шрамко, Ю. О. Пілюков, А. А. Саковський, В. В. Копча. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 92 с.

Розглянуто види корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, і процесуальний порядок призначення судових експертиз під час їх розслідування. Розкрито предмет експертного дослідження, об'єкти та завдання різних видів судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією. Виокремлено типові переліки запитань, що вирішують почеркознавчі, трасологічні, вибухово-технічні, товарознавчі, транспортно-товарознавчі, економічні, інженерно-технічні, комп'ютерно-технічні, фотопортретні та інші види судових експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Для працівників підрозділів, до підслідності яких відноситься розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, експертних установ, суддів, наукових і науково-педагогічних працівників юридичних закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, тих, хто цікавиться проблемами протидії корупції в Україні.

© Юсупов В. В., Шрамко О. М., Пілюков Ю. О., Саковський А. А., Копча В. В., 2024

© Експертна служба МВС України, 2024

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією: їх види і характеристика	5
1.1. Види та характеристика корупційних кримінальних правопорушень..	5
1.2. Характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.....	29
2. Процесуальний порядок призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією	32
2.1. Етапи призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією...	32
2.2. Підстави для проведення судової експертизи у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.....	33
3. Судово-експертні установи, їх підрозділи як суб'єкти проведення експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	36
3.1. Суб'єкти проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією...	36
3.2. Особа, яка може бути експертом у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.....	39
3.3. Права судового експерта	40
3.4. Обов'язки судового експерта	40
3.5. Відповідальність судового експерта.....	41
4. Судові експертизи, що проводяться у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	41
4.1. Почеркознавча експертиза	41
4.2. Технічна експертиза документів.....	44
4.3. Трасологічна експертиза.....	50
4.4. Експертиза зброї та слідів її використання.....	55
4.5. Вибухово-технічна експертиза.....	57
4.6. Експертиза радіоактивних матеріалів.....	60
4.7. Товарознавча експертиза.....	62
4.8. Транспортно-товарознавча експертиза.....	64
4.9. Товарознавча експертиза військового майна	65
4.10. Експертиза матеріалів, речовин та виробів.....	67
4.11. Економічні експертизи	72
4.12. Інженерно-технічні експертизи	75
4.13. Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів	79
4.14. Фотопортретна експертиза	81
4.15. Експертиза відео,- звукозапису	82
Післямова	87
Список використаної та рекомендованої літератури	88

ПЕРЕДМОВА

Ефективне запобігання та протидія корупції є однією з найважливіших проблем, які намагається вирішити сучасна українська влада. Корупція провокує й поглиблює суспільні кризові явища, підриває імідж України на світовій арені, негативно впливає на економічні процеси, перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу між представниками державної влади та громадськістю, руйнує засади розбудови демократичної, правової держави та громадянського суспільства. Це особливо актуально в умовах введення в Україні правового режиму воєнного стану.

Соціальна сутність корупції, що полягає в спотворенні суспільних відносин, занепаді моральності та розладі справедливого порядку в суспільстві внаслідок «корозії» влади, зумовлена певними історичними аспектами та соціальними передумовами. Жодна із соціально-політичних та економічних систем світу не мала й не має повного імунітету від корупції, змінюються лише її обсяги та вияви, що регулюється ставленням до цього явища держави й суспільства в цілому. Коли ж рівень поширення корупції перетинає певну межу й починає загрожувати національній безпеці держави, суспільству та існуючій владі, протидія цьому явищу постає на перше місце.

В Україні створено дієву систему запобігання і розслідування корупційних правопорушень – працюють Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство із запобігання корупції, Вищий антикорупційний суд, Державне бюро розслідувань та інші правоохоронні органи, що протидіють «корупційному злу».

Водночас, робота спеціалізованих правоохоронних органів при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, потребує певного удосконалення. Це пояснюється не завжди достатнім професійним рівнем суб'єктів розслідування, невмінням професійно грамотно документувати правопорушення, планувати та проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, в процесі яких здобуваються докази корупційної діяльності.

Серед інших, неодмінною передумовою ефективного проведення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є використання суб'єктами розслідування спеціальних знань, якими володіють обізнані особи – спеціаліст, експерт. Їх основним завданням в ході розслідування є сприяння слідчому, детективу або іншій уповноваженій особі у збиранні та перевірці доказів на основі застосування спеціальних знань.

Однією з найбільш ефективних процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є залучення експертів до проведення судових експертиз.

З метою забезпечення ефективного проведення експертиз під час розслідування корупційних правопорушень вживається комплекс заходів, які в своїй сукупності становлять судово-експертне забезпечення розслідування відповідних злочинів.

Сутність судово-експертного забезпечення кримінального провадження щодо корупційних діянь полягає в налагодженні, організації та реалізації діяльності, спрямованої на створення сприятливих умов для виконання суб'єктами судово-експертної діяльності своїх професійних обов'язків, у тому числі в проведенні судових експертиз під час досудового розслідування й судового провадження.

Більшість науковців у судово-експертне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень включають такі складові: науково-методичні, правові, матеріально-технічні, інформаційні, організаційні, кадрові.

З урахуванням практичної спрямованості довідника «Судово-експертне забезпечення розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» у ньому зроблено акцент на науково-методичних, правових, інформаційних і організаційних заходах, а саме, визначено види та підвиди експертиз, які переважно призначаються у таких кримінальних провадженнях, окреслено процесуальні аспекти їх призначення, надано перелік експертних установ, що виконують відповідні експертизи в Україні.

Автори зосередили увагу на предметі судової експертизи певних видів, об'єктах дослідження, завданнях і типових питаннях, що вирішуються під час цієї слідчої (розшукової) дії, а також розкрили особливості призначення окремих видів судових експертиз. Сучасний кримінально-правовий аналіз видів корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які передбачено в Кримінальному кодексі України, дозволить уповноваженим особам правильно здійснити кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння, визначити головні елементи злочину, які слід встановити за допомогою використання спеціальних знань залученого судового експерта.

Цей довідник стане в нагоді працівникам правоохоронних органів, суддям та іншим уповноваженим на розслідування корупційних діянь особам при підготовці матеріалів на судову експертизу і її призначення.

1. КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ: ЇХ ВИДИ І ХАРАКТЕРИСТИКА

Відповідно до примітки до ст. 45 Кримінального кодексу (далі – КК) України корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369². Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366², 366³ КК України.

1.1. Види та характеристика корупційних кримінальних правопорушень

До корупційних кримінальних правопорушень відносяться суспільно небезпечні діяння, *вчиненні шляхом зловживання службовим становищем*:

1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191);

2) викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262);

3) викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308);

4) викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312);

5) викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313);

б) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320);

7) викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357);

8) викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410);

а також:

9) нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210);

10) підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354);

11) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364);

12) зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364⁻¹);

13) зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365⁻²);

14) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368);

15) підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368⁻³);

16) підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁻⁴);

17) незаконне збагачення (ст. 368⁻⁵);

18) пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369);

19) зловживання впливом (ст. 369⁻²).

До кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, належать:

1) декларування недостовірної інформації (ст. 366⁻²);

2) неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366⁻³).

Розглянемо головні положення кримінально-правової та криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, що обумовлюють специфіку їх розслідування й особливості призначення судових експертиз у відповідних кримінальних провадженнях.

1.2. Характеристика корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією

Корупційні кримінальні правопорушення.

1. Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України).

Це корупційне кримінальне правопорушення є нетяжким злочином.

Способами вчинення цього злочину є:

– *привласнення* – це незаконне безоплатне утримання майна, ввіреного винному, або майна, яке перебуває в його віданні на законній підставі. Утримання як спосіб привласнення полягає у невиконанні вимог повернути майно в певний строк і встановленні володіння ним як власним. Невиконання вимоги про повернення майна в зазначений термін (за наявності мети привласнення) засвідчує закінчене кримінальне правопорушення;

– *розтрата* – це незаконне безоплатне відчуження, використання, витрачення майна, яке було ввірено винному чи перебувало в його віданні (продаж, дарування, споживання, передача іншим особам тощо). На відміну від

привласнення, під час розтрати на момент пред'явлення вимоги про повернення ввірене майно у винного відсутнє;

– зловживання службовим становищем як спосіб *заволодіння майном* означає, що особа порушує свої повноваження та використовує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарчі функції всупереч інтересам служби для незаконного та безоплатного обертання чужого майна: незаконно дає вказівку матеріально відповідальній особі, підлеглий їй, про видачу майна; отримує майно за фіктивними документами тощо.

Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном може бути вчинене службовою особою шляхом зловживання нею службовим становищем (частина 2 ст. 191). Йдеться про самостійний склад кримінального правопорушення за ознаками суб'єкта, коли службова особа зловживаючи службовим станом та будучи наділеною правомочністю управління і розпорядження майном через інших осіб незаконно обертає його на свою користь чи користь третіх осіб, тобто майно фактично ввірене чи знаходиться у віданні інших, але підпорядкованих винному осіб. Склад кримінального правопорушення буде мати місце і у випадку протиправного заволодіння майном, щодо якого ані сам винний ані його підлеглі не були наділені відповідною правомочністю. Його особливістю є те, що предметом заволодіння чужим майном шляхом службового зловживання може бути і майно, яке безпосередньо не було ввірене винному чи не перебувало в його віданні, але у зв'язку зі службовим становищем суб'єкт кримінального правопорушення має право оперативного управління цим майном. Привласнення вважається закінченим з моменту вилучення чужого майна й отримання винним можливості розпорядитися ним як своїм власним. Момент закінчення розтрати збігається з моментом витрачання чужого майна. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем вважається закінченим з моменту отримання можливості розпорядитися ним на власний розсуд.

Закінченим корупційне кримінальне правопорушення визнається з моменту незаконного безоплатного заволодіння майном або незаконної передачі його третім особам.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел, корисливі мотиви та мета.

Суб'єктом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є особа, яка досягла 16 років. Водночас суб'єктом привласнення та розтрати може бути як приватна, так і службова особа, а суб'єктом заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем – тільки службова особа.

2. Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

Способами його вчинення є:

– *викрадення* вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів – це протиправне таємне чи відкрите, зокрема із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя або здоров'я, чи з погрозою застосування такого насильства, їх вилучення в юридичних або фізичних осіб незалежно від того, законно чи незаконно ті ними володіли. Таке вилучення обов'язково повинно бути таємним, тобто непомітним: за відсутності власника чи інших осіб або в присутності власника чи інших осіб, але за умови, що вони не усвідомлюють факт викрадення;

– *привласнення* вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів має місце під час їх утримання, неповернення володільцю особою, якій вони були довірені для зберігання, перевезення, пересилання, надані у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якій опинилися випадково чи якою були вилучені в іншій особі, котра володіла ними незаконно;

– *вимагання* вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

Вимагання вважається *закінченим* складом кримінального правопорушення з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством. *Інші форми* вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 262 КК України, вважаються *закінченими* з моменту вилучення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів і наявності реальної можливості розпоряджатися ними як своїми власними: продати, сховати, подарувати, використати на свої потреби тощо. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер викрадення, привласнення предметів цього злочину або заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, передбачає перехід предметів цього злочину під свій контроль і бажає настання цього суспільно небезпечного наслідку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення. Суб'єкт привласнення спеціальний, тобто службова особа, у правомірному володінні якої знаходилися вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої чи радіоактивні матеріали.

3. Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 308 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

Способами його вчинення є:

– *викрадення* наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є їх вилучення з підприємств, установ, організацій (аптек, баз, складів, лікувально-профілактичних закладів тощо) незалежно від форми власності чи в окремих громадян, а саме вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин із земельних ділянок господарств чи громадян до закінчення збирання врожаю;

– *привласненням* наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів слід вважати дії, пов'язані з їх протиправним утриманням чи неповерненням володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншій особі, котра протиправно ними володіла, тощо. Привласнення може бути вчинено лише особою, якій предмети кримінального правопорушення були ввірені чи перебували у її віданні у зв'язку з її професійною діяльністю;

– *вимагання* наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу;

– *заволодіння* наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем – це активні дії службової особи, спрямовані на вилучення предмету шляхом умисного використання особою свого службового становища всупереч інтересам служби.

Момент закінчення корупційного кримінального правопорушення залежить від способу вилучення наркотичних засобів. За загальним правилом кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з моменту вилучення цих засобів і наявності реальної можливості принаймні первинно розпорядитися ними (сховати, викинути, передати тощо). *Вимагання* наркотичних засобів визнається *закінченим кримінальним правопорушенням* з моменту пред'явлення вимоги про передачу цих засобів чи права на них, поєднаної із погрозами, передбаченими ч. 1 ст. 189 КК України («Вимагання»), чи із застосуванням відповідного фізичного або психічного насильства, незалежно від досягнення винним поставленої мети.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Під час вчинення його шляхом вимагання обов'язковою є мета – незаконно отримати наркотичні засоби чи право на них.

Суб'єктом заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом зловживання службовим становищем є спеціальний суб'єкт – службова особа. Суб'єкт злочину, вчиненого шляхом привласнення, є також спеціальний (особа, що досягла 16-річного віку та якій наркотичні засоби були довірені, наприклад, у зв'язку із професійною діяльністю, чи перебували в її віданні).

4. Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів, а також заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем з метою подальшого збуту (ч. 2 ст. 312 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

Способами його вчинення є:

– *викрадення* прекурсорів є їх вилучення з підприємств, установ, організацій (аптек, баз, складів, лікувально-профілактичних закладів тощо) незалежно від форми власності чи в окремих громадян;

– *привласненням* прекурсорів слід вважати дії, пов'язані з їх протиправним утриманням чи неповерненням володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншій особі, котра протиправно ними володіла, тощо;

– *вимагання* прекурсорів полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

Момент закінчення злочину залежить від способу вилучення прекурсорів. За загальним правилом кримінальне правопорушення вважається *закінченим корупційним кримінальним* з моменту вилучення прекурсорів і наявності реальної можливості принаймні первинно розпорядитися ними (сховати, викинути, передати тощо). *Вимагання* прекурсорів визнається *закінченим* з моменту пред'явлення вимоги про передачу цих засобів чи права на них, поєднаної з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці, чи із застосуванням відповідного фізичного або психічного насильства, незалежно від досягнення винним поставленої мети.

Суб'єктивна сторона, крім прямого умислу, передбачає спеціальну мету – подальший збут для виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Суб'єктом вчинення корупційного кримінального правопорушення з використанням свого службового становища є службова особа. У випадку заволодіння прекурсорами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (частина 2 ст. 312 КК) суб'єкт злочину спеціальний – який має додаткові ознаки службової особи, визначення якої закріплено у відповідних частинах ст. ст. 18 та примітках до 364 КК.

5. Заволодіння обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 313 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

До способів його вчинення належать:

– *заволодіння* обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, на відміну від привласнення виявляється в їх незаконному вилученні з використанням службового становища. Таке заволодіння може бути вчинене лише службовою особою та лише стосовно обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів. Привласнення може бути вчинено лише особою, якій предмет кримінального правопорушення були ввірені чи перебували у її віданні у зв'язку з її професійною діяльністю.

Характерною ознакою заволодіння шляхом зловживання службовим становищем є те, що винний надає своїм діям зовнішньо законного вигляду, дає розпорядження, вказівки підлеглим, внаслідок чого вони передають обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, йому або іншим особам для протиправного їх використання.

Корупційне кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з моменту фактичного заволодіння обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, і наявності реальної можливості розпоряджатися ним як своїм власним: продати, сховати, використати на свої потреби тощо.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Водночас винна особа повинна усвідомлювати призначення обладнання для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Суб'єктом корупційного кримінального правопорушення, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем, є спеціальний суб'єкт – службова особа.

6. Порушення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів або речовин, якщо вони призвели до заволодіння цими засобами та речовинами шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 320 КК України).

Це корупційне кримінальне правопорушення є нетяжким злочином.

Способами його вчинення є:

– *порушення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, що призвели до заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем;*

– *порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або відповідних прекурсорів, що призвели до заволодіння ними шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.*

Облік – це організована система збору, нагромадження, обробки, групування, узагальнення і реєстрації необхідної інформації або сукупних даних, щодо відображення кількісної та якісної характеристики обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Відпуск* наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це заключний етап технологічного процесу, який полягає у передачі таких засобів та речовин з місць їх виробництва чи зберігання.

Спричинення нестачі великої кількості таких засобів чи речовин є наслідком незабезпечення належного їх обліку або порушення інших правил поводження з ними. Якщо ж нестача утворилася внаслідок інших причин (наприклад, крадіжки тощо), її розмір на кваліфікацію не впливає. У випадках спричинення істотної чи тяжкої шкоди внаслідок порушення службовою особою

правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, вчинене кваліфікується за сукупністю частини 2 ст. 320 і відповідних частин ст. 364, ст. 364-1 чи ст. 367 КК України.

Корупційне кримінальне правопорушення вважається *закінченим* з моменту порушення встановлених правил обігу та виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Суб'єктивна сторона. Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може бути вчинено як умисно, так і з необережності.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення, вчиненого шляхом використання службового становища, – спеціальний, це службова особа. Відповідальність за ст. 320 КК України несуть як службові, так і інші особи, які у зв'язку з виконанням своїх службових або фахових обов'язків повинні дотримуватися зазначених правил (зокрема, працівники аптек, а також баз і складів, де зберігаються лікарські препарати, лікувальних закладів, науково-дослідних установ, лабораторій, підприємств, які вирощують наркотиковмісні рослини або виготовляють наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори).

7. Викрадення, привласнення, вимагання офіційних документів, штампів чи печаток або заволодіння ними шляхом зловживання особою своїм службовим становищем (ч. 1 ст. 357 КК України).

Таке корупційне кримінальне правопорушення є кримінальним проступком.

Способами його вчинення є:

– *викрадення* – це таємне або відкрите вилучення документа, штампа або печатки;

– *привласнення* – це незаконне безоплатне утримання документів, штампів або печаток, ввірених службовій особі;

– *вимагання* документів, штампів, печаток полягає в пред'явленні особі, яка законно чи незаконно ними володіє або у віданні чи під охороною якої вони перебувають, вимоги про їх передачу.

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 357 КК України, вважають *закінченим* з моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції дій.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони є корисливий мотив або інші особисті інтереси.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення при заволодінні документами, штампами, печатками шляхом зловживання службовим становищем – лише службова особа, а суб'єктом привласнення може бути особа, якій зазначені предмети ввірені чи знаходяться в її віданні.

8. Викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, вчинені військовою

службовою особою із зловживанням службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України).

Це корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

Спосіб його вчинення полягає у *відчуженні* зазначеного в диспозиції ч. 1 ст. 410 КК України військового майна з метою використання його на свій розсуд. Воно може вчинюватися *шляхом викрадення, привласнення, вимагання, шахрайства військовою службовою особою зі зловживанням службовим становищем*. Водночас військова службова особа використовує своє службове становище всупереч інтересам служби для відчуження військового майна названими способами.

У контексті злочину, передбаченого ч. 2 ст. 410 КК України, *зловживання службовим становищем* – це умисне використання військовою службовою особою всупереч інтересам служби, своїх прав і можливостей, пов'язаних із займаною посадою. Такі дії хоч і перебувають у межах службових повноважень військової службової особи, проте вчиняє вона їх незаконно (на порушення встановленого порядку).

Момент *закінчення* корупційного кримінального правопорушення залежить від способу відчуження військового майна. За загальним правилом кримінальне правопорушення вважають закінченим злочином з моменту вилучення військового майна та наявності реальної можливості принаймні первинно розпорядитися ним (продати, сховати, передати тощо).

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Умислом особи охоплено насамперед спеціальні ознаки предмета злочину. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мотив: злочин учиняють з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, або в інтересах третіх осіб.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – військова службова особа, а саме: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

9. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 1 ст. 210 КК України, є нетяжким злочином; у разі нецільового використання бюджетних коштів в особливо великих розмірах або вчинення злочину повторно, або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 210 КК України) – тяжкий злочин.

Обов'язковою ознакою даного складу кримінального правопорушення є *предмет* кримінального правопорушення – бюджетні кошти, до яких, згідно з приміткою до ст. 210 КК належать кошти, що включаються до державного бюджету і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування. Відповідно до частини 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України):

– бюджетні кошти (кошти бюджету) – належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету;

– витрати бюджету – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів; видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом (до видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування);

– надходження бюджету – доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Доходи – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Способами вчинення цього злочину є:

1) *нецільове використання бюджетних коштів* – це їх витрачання на цілі, що не відповідають: бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); напрямам використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі) або в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів);

2) *здійснення видатків бюджету без встановлених бюджетних призначень* або з їх перевищенням усупереч Бюджетному кодексу чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік є спрямування коштів на здійснення програм та заходів, які не передбачені бюджетними призначеннями, встановленими законом про Державний бюджет України на відповідний рік (рішенням про місцевий бюджет) усупереч Бюджетному кодексу або з перевищенням меж цих призначень;

3) *надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень* або з їх перевищенням усупереч Бюджетному кодексу чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік – це один із видів нецільового використання бюджетних коштів, який полягає в порушенні встановленого чинним законодавством порядку надання кредитів.

Великим розміром бюджетних коштів відповідно до статті 210 КК України вважається сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. *Особливо великим розміром* бюджетних коштів відповідно до статті 210 КК України вважається сума, що в три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Моментом *закінчення* передбаченого ст. 210 КК України корупційного кримінального правопорушення є вчинення принаймні однієї з передбачених ч. 1 ст. 210 КК України дій.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює суспільну небезпечність вчинюваного нею нецільового використання бюджетних коштів або здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень, або з їх перевищенням у супереччя Бюджетному кодексу чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік та бажає вчинити такі дії.

Суб'єктом корупційного кримінального правопорушення є особа, яка досягла 16-річного віку, є службовою особою та наділена повноваженнями щодо використання бюджетних коштів, а також здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету.

10. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України).

Це корупційне кримінальне правопорушення є нетяжким злочином.

Його *предметом* є неправомірна вигода, під якою розуміють а) грошові кошти (вітчизняна чи зарубіжна валюти); б) інше майно (будь-які, за виключенням валюти, матеріальні предмети); в) переваги (додаткові вигоди матеріального чи нематеріального характеру, привілеї); г) пільги (передбачені нормативно-правовими актами соціальні, професійні та інші блага для відповідних категорій осіб); д) послуги (надання виконавцем іншій особі визначеного договором матеріального чи нематеріального блага); ж) нематеріальні активи (право власності на результати інтелектуальної діяльності); з) будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру (похвальна характеристика, реклама товарів та послуг, протегування тощо), які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Спосіб учинення злочину полягає в *незаконному одержанні шляхом вимагання* працівником державного підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, матеріальних благ або вигід майнового характеру за виконання чи невиконання ним будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації.

Частина 1 ст. 354 КК України містить формальний склад кримінального правопорушення:

1) пропозиція (висловлення наміру про надання) працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи;

2) обіцянка надати неправомірну вигоду будь-якій із згаданих в п. 1) осіб за вказану поведінку – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди; 3) надання неправомірної вигоди будь-якій згаданій в п. 1) особі за вказану поведінку означає давати можливість

щось мати, користуватися чимось. Пропозиція чи обіцянка надати неправомірну вигоду є закінченим кримінальним правопорушенням, коли такі пропозиція чи обіцянка доведені до відома згаданого працівника чи особи, яка працює на користь підприємства, установи чи організації. Надання неправомірної вигоди є закінченим кримінальним правопорушенням, коли хоча б її частина згаданим особам була надана. При цьому, надання неправомірної вигоди із зазначеною в диспозиції статті метою третій особі вважатиметься закінченим кримінальним правопорушенням за умови погодження такого надання з працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або з особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації.

Частина 3 ст. 354 КК України:

1) прийняття пропозиції працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи;

2) прийняття обіцянки вказаними працівником чи особою неправомірної вигоди за певну поведінку і у визначених інтересах;

3) одержання будь-якою зі згаданих осіб неправомірної вигоди за певну поведінку і у визначених інтересах;

4) прохання будь-якої зі згаданих осіб надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за певну поведінку і у визначених інтересах. Кримінальне правопорушення закінчене фактом вчинення будь-якої зі згаданих дій.

Обов'язковою складовою способу вчинення цього злочину є одержання винагороди шляхом вимагання. Вимаганням як необхідною ознакою розглядуваного злочину слід вважати не тільки прямо виражену вимогу працівника державного підприємства, установи чи організації передати незаконну винагороду, поєднану з погрозою вчинення або невчинення з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає винагороду, а й умисне створення таким працівником, який не є службовою особою, умови, за яких особа вимушена дати винагороду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Поєднане з вимаганням неправомірної вигоди тобто із вимогою щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Корупційне кримінальне правопорушення вважають *закінченим* з моменту одержання працівником державного підприємства, установи чи

організації (особисто або через посередників) матеріальних благ чи вигоди майнового характеру у значному розмірі.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом, корисливими мотивом і метою.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – спеціальний. Ним може бути працівник державного підприємства, установи чи організації, незалежно від роду діяльності, який не є службовою особою (секретар-референт, консультант тощо). Це можуть бути особи, які працюють в апараті правоохоронних органів, дипломатичної служби, у сфері виробництва, медичного, культурного обслуговування тощо. Службових осіб, які одержали незаконну винагороду, притягують до кримінальної відповідальності за ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

11. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 1 ст. 364, є нетяжким злочином; у ч. 2 цієї норми – тяжким злочином (у разі спричинення тяжких наслідків).

Під зловживанням владою слід розуміти умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав щодо пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами. Зловживати владою може як представник влади, так і службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, оскільки остання також має владні повноваження, що розповсюджуються на підпорядкованих їй осіб. *Зловживання службовим становищем* – це будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з її посадою.

Способом учинення цього злочину є умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи *використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби*.

Конкретні способи службового зловживання можуть бути різними і залежать від сфери діяльності службової особи, характеру, змісту й обсягу наданих їй повноважень. Наприклад, це такі діяння, як незаконна експлуатація праці підлеглих в особистих інтересах; неправомірне сприяння фізичним чи юридичним особам у здійсненні господарської діяльності; зловживання у процесі приватизації державного майна, реєстрації суб'єктів господарської діяльності, видачі ліцензій на право займатися такою діяльністю; нецільове використання фінансових коштів, службових приміщень, обладнання, транспорту; незаконна передача комерційним організаціям фінансів і кредитів, призначених для загальнодержавних цілей; потурання злочинам та їх приховування тощо.

Службове зловживання за ч. 1 ст. 364 КК України визнають *закінченим* з моменту заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та

інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; за ч. 2 – з моменту настання тяжких наслідків.

Істотною шкодою матеріального характеру у статтях 364, 364-1, 365, 365, 367 КК України вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. *Істотною шкодою* нематеріального характеру у статтях 364, 364-1, 365, 365, 367 КК України – оціночна категорія, що виражається в обмеженні конституційних (виборчих, трудових, житлових і ін.) прав і свобод людини і громадянина, підриві престижу й авторитету органів державної влади і місцевого самоврядування, у порушенні громадського порядку і громадської безпеки, у створенні таких обстановки і умов, що погіршують підприємствам, установам і організаціям умови виконання своїх основних функцій і т.п. *Істотною* практика визнає шкоду, якщо службова особа, використовуючи своє службове становище, сприяє або потурає вчиненню кримінального правопорушення іншими особами або сама вчиняє (поряд із службовим) інше кримінальне правопорушення або приховує кримінальне правопорушення, раніше вчинений нею або іншими особами та ін. *Тяжкими наслідками матеріального характеру* у статтях 364-367 КК України вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. *Тяжкими наслідками нематеріального характеру* у статтях 364-367 КК України можна вважати аварія, що потягла загибель людей чи заповдіання їм тяжких тілесних ушкоджень; тривала зупинка транспорту чи виробничих процесів; дезорганізація діяльності органів влади чи місцевого самоврядування; розвал роботи підприємств, що привів до їхнього банкрутства; приховування вчинених кримінальних правопорушень і т.п.

Суб'єктивна сторона службового зловживання характеризується умисною чи змішаною формою вини. Водночас діяння вчинюють лише з прямим умислом, а щодо наслідків вина може бути як у формі умислу, так і необережності. *Обов'язковою ознакою* суб'єктивної сторони службового зловживання є мотив: а) корисливі мотиви; б) інші особисті інтереси; в) інтереси третіх осіб.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – спеціальний. Ним є службова особа.

Відповідно до примітки до ст. 364 КК України, *службовими особами* є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділена повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

До державних і комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Службовими особами також визнають посадових осіб іноземних держав (осіб, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема присяжних засідателів, інших осіб, які здійснюють функції держави для іноземної держави, а саме для державного органу або державного підприємства), а також іноземних третейських суддів, осіб, уповноважених вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадових осіб міжнародних організацій (працівників міжнародної організації чи будь-яких інших осіб, уповноважених такою організацією діяти від її імені), членів міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та суддів і посадових осіб міжнародних судів.

Організаційно-розпорядчими є функції щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях. *Адміністративно-господарськими* є функції щодо управління або розпорядження державним чи комунальним майном, що припускає встановлення порядку його збереження, використання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо.

12. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364⁻¹ КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у (ч. 1 ст. 364⁻¹ КК України) є нетяжким злочином; у ч. 2 цієї норми – тяжкий злочин (у разі спричинення тяжких наслідків).

Спосіб учинення злочину характеризується використанням службовою особою юридичної особи приватного права своїх повноважень усупереч інтересам незалежно від організаційно-правової форми такої юридичної особи. *Використання повноважень* – це реалізація прав чи виконання обов'язків, що обумовлені посадою, яку займає службова особа приватного права.

Такі діяння може бути вчинено лише в межах наданих цій службовій особі повноважень. Обсяг повноважень такої особи встановлено відповідно до законодавства та певних актів юридичної особи приватного права (наприклад, статут, положення, інструкція, наказ). Діяння вважають вчиненим усупереч інтересам юридичної особи приватного права, якщо воно є незаконним і суперечить тим цілям та завданням, заради вирішення яких створено таку юридичну особу, а її службових осіб наділено певними повноваженнями. Причому інтересами юридичної особи приватного права слід вважати лише такі, які мають законний (правомірний) характер, тобто не суперечать законодавству та суспільним інтересам.

Безпосередні способи вчинення злочину, передбаченого ст. 364¹, можуть бути різними та залежать від характеру, змісту й обсягу наданих службовій особі повноважень. Наприклад, це неправомірне користування послугами, які надано в робочий час підлеглими особами безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, службовій особі в її особистих інтересах, незаконне одержання належних підприємству нематеріальних активів (копій комп'ютерних програм, літературних або музичних творів тощо) для власних потреб, укладення угод від імені юридичної особи, але в особистих інтересах, безпідставне одержання грошових коштів або іншого майна юридичної особи приватного права тощо.

Корупційне кримінальне правопорушення визнають *закінченим* з моменту настання наслідків, зазначених у ст. 364¹: істотна шкода охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ч. 1); чи тяжкі наслідки (ч. 2).

Суб'єктивна сторона – умисна чи змішана форма вини. Водночас ставлення особи до діяння виявляється у прямому умислі, а до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони цього злочину є: а) корисливий мотив; б) спеціальна мета – одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

Суб'єкт злочину – спеціальний. Ним є службова особа службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Загалом службовими особами юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми слід визнати осіб, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях (юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Згідно з чинним законодавством України юридичні особи приватного права можуть бути такими, що являють собою: а) об'єднання осіб; б) об'єднання майна; в) об'єднання осіб та майна. Від конкретного виду юридичної особи приватного права залежить перелік установчих документів, обсяг правосуб'єктності такої особи, порядок набуття і реалізації нею прав та обов'язків тощо. Як уявляється, саме форма власності, на підставі якої створені та функціонують юридичні особи, є основним критерієм віднесення їх до юридичних осіб приватного права або юридичних осіб публічного права, хоча у Цивільному кодексі України (статті 81 і 87) розмежування цих різновидів юридичних осіб здійснюється не за формою власності, а за порядком (способом) їх створення.

13. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 1 і ч. 2 ст. 365², є нетяжким злочином, а в ч. 3 – тяжким злочином (у разі спричинення тяжких наслідків).

Спосіб учинення кримінального правопорушення полягає у *зловживанні повноваженнями*, що є протиправним використанням особою наданих їй повноважень у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Зловживання повноваженнями* – це вчинене всупереч інтересам фізичних та юридичних осіб будь-яке використання особою наданих їй повноважень у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності з надання публічних послуг. Зловживанням визнається не будь-яке діяння, а лише таке, що стосується: а) професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; б) наданих особі повноважень. Такі діяння можуть бути вчинені лише в межах повноважень з надання публічних послуг, але всупереч тим цілям і завданням, заради досягнення й вирішення яких її ними наділено. Характер, зміст та обсяг повноважень, коло обов'язків, що визначають компетенцію особи, встановлені, зокрема, законами, постановами, наказами, положеннями, інструкціями, актами індивідуальної дії та договорами.

Корупційне кримінальне правопорушення визнають *закінченим* з моменту настання зазначених у ст. 365² КК України наслідків (істотної шкоди або тяжких наслідків).

Суб'єктивна сторона характеризується умисною чи змішаною формою вини. Водночас ставлення особи до діяння виявляється в прямому умислі, а до наслідків – може бути як умисним, так і необережним. До обов'язкових ознак суб'єктивної сторони належать: а) корисливий мотив; б) спеціальна мета – отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення спеціальний – особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Такою особою може бути аудитор, нотаріус, оцінювач, експерт, арбітражний керуючий, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя (під час виконання цих функцій). Крім того, суб'єктом такого злочину може бути й інша особа, яка: 1) не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування; 2) здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (уповноважена особа або службова особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації прав, державний виконавець, приватний виконавець).

14. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 1 ст. 368, є нетяжким злочином; ч. 2 ст. 368 передбачає відповідальність за тяжкий злочин (діяння, предметом якого була неправомірна вигода в значному розмірі); ч. 3 ст. 368 – тяжкий злочин (предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне

становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди); ч. 4 – особливо тяжкий злочин (предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище).

Спосіб учинення цього корупційного кримінального правопорушення складається з:

– *прийняття пропозиції (або обіцянки) неправомірної вигоди* передбачає виявлення згоди (погодження) службової особи з висловленням їй наміру надати таку вигоду (зокрема в майбутньому), схвалення нею цих дій, її готовність до безпосереднього (або в майбутньому) одержання зазначеної вигоди;

– *одержання неправомірної вигоди* – це отримання (набуття, приймання) службовою особою такої вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення цією службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади, покладених на неї організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, або таких, які вона не уповноважена була вчинювати, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходи завдяки своєму службовому становищу.

Способи одержання неправомірної вигоди можуть бути різними і для кваліфікації цього злочину значення не мають, однак можна вирізнити два основні: простий (полягає у безпосередньому наданні неправомірної вигоди службовій особі, її близьким родичам або членам сім'ї, передачі її через посередника чи третіх осіб); завуальований (факт одержання неправомірної вигоди зовні маскується під цілком законну операцію: укладення законної угоди, нарахування й виплата заробітної плати чи премії, оплата послуг, консультації, експертизи тощо);

– *прохання надати неправомірну вигоду* – це звернення службової особи до того, хто потенційно здатний надати таку вигоду, із клопотанням (закликом) про її надання.

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368 КК України, є *закінченим* з моменту, коли службова особа вчинила певні дії: а) прийняла пропозицію чи обіцянку надати їй або третій особі неправомірну вигоду, і той, хто її пропонував або обіцяв, усвідомив надану службовою особою згоду; б) одержала неправомірну вигоду чи тільки її частину; в) попросила надати таку вигоду, і особа, до якої звернене таке прохання, сприйняла його; г) висловила відповідну вимогу щодо одержання неправомірної вигоди.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом і корисливим мотивом.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – спеціальний: це службова особа. Конкретизований їх перелік, відповідно до ч. 2 і 4, подано у примітці до ст. 368 КК України:

Службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, посади яких згідно із Законом України «Про державну службу» належать до

категорії «Б», судді, прокурори та слідчі, а також інші, крім зазначених у п. 3 примітки до цієї статті, керівники й заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник і заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких, згідно із Законом України «Про державну службу», належать до категорії «А»;

3) особи, посади яких, згідно із Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування», віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

15. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1–3 ст. 368³ КК України, є нетяжким злочинам; випадки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою юридичної особи приватного права неправомірної вигоди повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 4) – утворюють тяжкий злочин.

Способи вчинення цього злочину становлять дві групи:

– *пропозиція, обіцянка, надання неправомірної вигоди або прохання її надати* (ч. 1–2 ст. 368³ КК України);

– *прийняття пропозиції неправомірної вигоди; прийняття її обіцянки; одержання такої вигоди* (ч. 3–4 ст. 368³ КК України).

Підкуп службової особи юридичної особи приватного права вважають *закінченим* з моменту висловлення пропозиції чи обіцянки надати неправомірну

вигоду або під час надання такої вигоди, або з моменту прохання її надати, або з моменту прийняття пропозиції, обіцянки, або одержання неправомірної вигоди.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел. Водночас можливим є корисний мотив.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – загальний: фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч. 1–2 ст. 368³ КК України), або спеціальний – службова особа юридичної особи приватного права (ч. 3 ст. 368³ КК України).

16. Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1–3 ст. 368⁴ КК України, є нетяжким злочином; випадки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди повторно, або за попередньою змовою групою осіб, чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 4) утворюють тяжкий злочин.

Способи вчинення цього злочину становлять дві групи:

– *пропозиція, обіцянка, надання неправомірної вигоди або прохання її надати* (ч. 1–2 ст. 368⁴ КК України);

– *прийняття пропозиції неправомірної вигоди; прийняття її обіцянки; одержання такої вигоди* (ч. 3–4 ст. 368⁴ КК України).

Підкуп особи, яка надає публічні послуги, вважають *закінченим* з моменту висловлення пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду або під час надання такої вигоди, або з моменту прохання її надати, або з моменту прийняття пропозиції, обіцянки, або одержання неправомірної вигоди.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – загальний: фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч. 1–2 ст. 368⁴ КК України), або спеціальний – аудитор, нотаріус, оцінювач, інша особа, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, зокрема послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій) (ч. 3–4 ст. 368⁴ КК України).

17. Незаконне збагачення (ст. 368⁵)

Це корупційне кримінальне правопорушення є тяжким злочином.

Предмет корупційного кримінального правопорушення: активи, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи – грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Спосіб учинення кримінального правопорушення полягає в набутті особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів. Під *набуттям* активів слід розуміти набуття їх

особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

Це корупційне кримінальне правопорушення є *закінченим* з моменту фактичного набуття права власності або користування активами.

Суб'єктивна сторона характеризується виною у виді прямого умислу.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – особи, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції». А саме: особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, особи начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро

України, особи, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику;

є) Голова, заступник Голови Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, у тому числі Фонду соціального страхування України та Пенсійного фонду, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів, у тому числі уповноважені з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель;

ї) Керівник Офісу Президента України, його Перший заступник та заступники, уповноважені, прес-секретар Президента України;

й) Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його помічники, радники, помічники, радники Президента України (крім осіб, посади яких належать до патронатної служби та які обіймають їх на громадських засадах);

к) члени правління Фонду соціального страхування України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Пенсійного фонду, Наглядової ради Пенсійного фонду.

18. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 1 ст. 369 КК України, є нетяжким злочином; у ч. 2–4 – тяжкі злочини.

Спосіб учинення цього злочину становлять: *пропозиція* службовій особі надати неправомірну вигоду; *обіцянка надати* неправомірну вигоду; *надання* такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Особливістю *пропозиції* надати неправомірну вигоду є те, що вона полягає у висловленні службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди. Якщо водночас повідомляють час, місце, спосіб надання останньої, то вже має місце *обіцянка* надати неправомірну вигоду.

Надання неправомірної вигоди – це її передавання службовій особі (способи можуть бути різними – безпосередньо, через посередника, поштою, переказом грошей на банківський рахунок тощо).

Корупційне кримінальне правопорушення є *закінченим* з моменту, коли винний лише запропонував чи пообіцяв надати неправомірну вигоду службовій

особі, а остання усвідомила цю інформацію або коли службова особа прийняла принаймні частину наданої неправомірної вигоди.

У разі коли службова особа дала підлеглому вказівку домагатися матеріальних благ, пілг чи переваг шляхом підкупу інших службових осіб, виділила або розпорядилася виділити для цього кошти чи інші цінності, надала законного вигляду виплатам у випадках надання неправомірної вигоди в завуальованій формі тощо, то в її діях наявний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК. Якщо ж службова особа лише рекомендувала підлеглому домагатися благ, пілг чи переваг у такий спосіб, її дії можуть кваліфікуватись як підбурювання до пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, а відповідальність за це кримінальне правопорушення несе той працівник, який, виконуючи таку рекомендацію, запропонував, пообіцяв або надав неправомірну вигоду іншій службовій особі.

Суб'єктивна сторона – лише прямий умисел.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – загальний: фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

19. Зловживання впливом (ст. 369² КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1–2 ст. 369² КК України, є нетяжким злочинам; у ч. 3 ст. 369² – тяжкий злочин.

Предметом цього корупційного кримінального правопорушення є неправомірна вигода.

Спосіб учинення цього злочину вміщує декілька складових:

дії двох осіб, одна з яких: а) пропонує або б) обіцяє або в) надає неправомірну вигоду іншій особі за те, щоб остання здійснила вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій або місцевого само-врядування, а інша особа-посередник – г) пропонує надати їй або д) обіцяє (погоджується) за запропоновану чи надану їй таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Таким чином, за ч. 1 ст. 369-2 КК ініціатором пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди може виступати як особа, зацікавлена у впливі на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, так і особа-посередник, яка не тільки у відповідь на пропозицію надати чи фактичне надання їй такої вигоди погоджується (обіцяє) здійснити вплив на уповноважену особу, і й сама може пропонувати (ініціювати) надання їй такої вигоди за здійснення впливу.

Питання про момент закінчення кримінального правопорушення необхідно вирішувати диференційовано: - у разі надання неправомірної вигоди кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту фактичного одержання посередником хоча б частини обумовленої неправомірної вигоди, бо сам факт її отримання свідчить про досягнення згоди щодо здійснення впливу на уповноважену особу між посередником і особою, яка надала таку вигоду; - у разі пропозиції (обіцянки) надати неправомірну вигоду кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту доведення змісту такої пропозиції (обіцянки) до відома особи-посередника, але за умови, що остання

або сама ініціює надання їй такої вигоди за вплив на уповноважену особу, або у відповідь на пропозицію особи, яка пропонує надати їй таку вигоду, обіцяє (погоджується) вплинути на уповноважену особу. Якщо ж такої згоди не було досягнуто, вчинене кваліфікується як замах (ст. 15 КК України) на кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 369-2 КК України.

За ч. 1 ст. 369-2 КК України відповідальність несе лише особа, яка запропонувала чи надала неправомірну вигоду, а дії особи-посередника, яка запропонувала надати їй таку вигоду за вплив на уповноважену особу чи у відповідь на пропозицію надати їй таку вигоду погодилася одержати її за такий вплив, є лише необхідними складовими об'єктивної сторони передбаченого в цій частині статті кримінального правопорушення. Таким чином, особа-посередник не є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369-2 КК України. Водночас необхідно враховувати, що якщо особа-посередник у відповідь на пропозицію надати їй неправомірну вигоду лише обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою, але ще не вчиняє ніяких дій, спрямованих на одержання такої вигоди, вчинене слід кваліфікувати як готування до одержання особою-посередником неправомірної вигоди, тобто за ч. 1 ст. 14 і ч. 2 ст. 369-2 КК України. Якщо ж особа-посередник сама пропонує надати їй неправомірну вигоду для (за) здійснення впливу на уповноважену особу, її дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 369-2 КК України. ч. 2 ст. 369-2 КК України формальним складом кримінального правопорушення, який визнається закінченим: а) у разі одержання неправомірної вигоди – з моменту фактичного отримання особою-посередником хоча б частини такої вигоди; б) у разі пропозиції (обіцянки) здійснити вплив за таку вигоду – з моменту надходження такої пропозиції (здійснення обіцянки), тобто доведення її змісту до відома особи, до якої звертається посередник, незалежно від того, чи погодилася особа, до якої він звернувся, з такою пропозицією. Як пропозиція (обіцянка) і надання, так й одержання неправомірної вигоди обумовлені здійсненням з боку особи-посередника впливу на прийняття рішення уповноваженою особою. Але що стосується самого впливу, способу і форми його здійснення, діянь, що становлять його зміст, наслідків їх вчинення, характеру рішення (законне чи незаконне), прийнятого особою, на яку здійснюється такий вплив, - все це перебуває поза межами об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України. Проте, якщо такі діяння містять ознаки певного складу кримінального правопорушення (наприклад, вплив здійснюється шляхом погрози вбивством або уповноважена особа внаслідок впливу на неї, здійсненого шляхом умовлянь, приймає рішення, пов'язане із зловживанням службовим становищем), вони підлягають самостійній кваліфікації за відповідними статтями Особливої частини КК. Так само, якщо особа пропонує чи надає неправомірну вигоду посереднику, схилиючи його при цьому здійснити вплив на уповноважену особу шляхом вчинення того чи іншого кримінального правопорушення (наприклад, шляхом передбаченої ст. 195 КК України погрози знищенням його майна), їх дії повинні додатково кваліфікуватися як співучасть (підбурювання) у вчиненні такого кримінального

правопорушення. ч. 3 ст. 369-2 КК України передбачає прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою, поєднане з вимаганням такої вигоди.

Вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, – це будь-яка дія, що полягає у здатності однієї особи (завдяки авторитету, особистим якостям, дружнім чи іншого роду стосункам, неординарним здібностям тощо) вносити певні або суттєві корективи та зміни у процедуру чи порядок ухвалення рішення, що належить до компетенції особи, уповноваженої на виконання функцій держави, або у поведінку цієї особи.

Зловживання впливом є *закінченим* з моменту вчинення принаймні однієї з дій, що зазначені в цій нормі.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

Суб'єкт корупційного кримінального правопорушення – загальний.

1.2. Характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією

1. Декларування недостовірної інформації (ст. 366² КК України).

Це кримінальне правопорушення є нетяжким злочином.

Предмет – декларація особи, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що передбачена Законом України «Про запобігання корупції». Така декларація подається з метою створення умов прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також виявлення та недопущення конфлікту інтересів у їх діяльності. Саме тому вказані особи повинні декларувати не лише свій майновий стан і доходи, а й майновий стан і доходи членів сім'ї та більшість своїх значних за розмірами видатків.

Відомості в декларації – це відомості, що відповідно до частин 1, 3 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» включаються до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Йдеться як про персональні дані особи (прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків тощо), так і про відомості щодо її майнового становища (об'єкти нерухомості, незавершеного будівництва, цінне рухоме майно тощо). Ці відомості слід уважати недостовірними, якщо вони не відповідають дійсності: наведено відомості не про всі об'єкти нерухомості, які належать суб'єкту декларування та членам його сім'ї на праві приватної власності або знаходяться в них в оренді чи на іншому праві користування; зазначено невірні дані щодо дати набуття цінних паперів у власність чи їх номінальної вартості або кількості; не відображено нематеріальні активи, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї, тощо.

Декларація, про яку йдеться у ст. 366² КК України, є офіційним документом в електронній формі, оскільки відповідні суб'єкти декларування заповнюють її на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

Спосіб учинення кримінального правопорушення. Умисне внесення суб'єктом декларації завідомо недостовірних відомостей – складання особою, яка за законом зобов'язана це робити, декларації, що містить відомості, які завідомо для особи, котра їх подає, не відповідають дійсності на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції. *Недостовірною* слід визнавати також відомості, яка подаються не в повному обсязі, з приховуванням певної інформації. *Умисне внесення суб'єктом декларації завідомо недостовірних відомостей* – тягне кримінальну відповідальність у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму 1) від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 1 ст. 366-2 КК України); 2) понад 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 2 ст. 366-2 КК України).

Корупційне кримінальне правопорушення вважають *закінченим* з моменту остаточного розміщення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на сайті НАЗК.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел.

Суб'єкт – особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначений у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції».

До осіб, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, належать:

1. Посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції", члени Ради Національного банку України (крім Голови Національного банку України), особи, які входять до складу наглядової ради державного банку, державного підприємства або державної організації, що має на меті одержання прибутку, господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі;

2. Особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом);

3. Представники громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, інші особи, які входять до складу конкурсних та дисциплінарних комісій, утворених відповідно до Закону України "Про державну службу", Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування", інших законів (крім іноземців-нерезидентів, які входять до складу таких комісій), Громадської ради доброчесності, утвореної відповідно до Закону України "Про судоустрій і

статус суддів", і при цьому не є особами, зазначеними у пункті 1, підпункті "а" пункту 2 частини першої статті 3 Закону.

4. Особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, - у випадках, передбачених Законом.

5. Кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом.

Перелік осіб, які не зобов'язані подавати декларації наведено в частині п'ятій, частині шостій статті 45 Закону України «Про запобігання корупції».

2. Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366³ КК України).

Це кримінальне правопорушення є нетяжким злочином.

Предмет: декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення: умисне неподання декларації.

Якщо за результатами контролю встановлено, що *суб'єкт декларування не подав декларацію*, НАЗК письмово повідомляє такого суб'єкта про факт неподання декларації, і суб'єкт декларування повинен *протягом 10 днів* з дня отримання такого повідомлення подати декларацію в порядку, визначеному частиною першою статті 45 Закону України «Про запобігання корупції». Одночасно НАЗК письмово повідомляє про факт неподання декларації спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, а також керівнику державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їх апарату, юридичної особи публічного права про факт неподання декларації відповідним суб'єктом декларування.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел.

Суб'єкт кримінального правопорушення – особи, які відповідно до частин першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Сутність призначення експертизи у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення полягає в тому, що сторони провадження й суд намагаються встановити фактичні дані, що мають суттєве значення для розслідування правопорушення, шляхом використання спеціальних знань застосованих експертом в процесі проведення експертизи і які неможливо здобути в інший спосіб. Судова експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання події і обставин корупційного кримінального правопорушення та кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (далі – *корупційного правопорушення*). Висновки експертів є джерелами доказів, що містять інформацію, яка є доказами у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України).

Метою призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення є: всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково-обґрунтовані висновки про ті чи інші властивості об'єктів дослідження, здобутих в процесі збирання доказів, можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, що можуть бути вирішені з використанням спеціальних знань експертів при розслідуванні корупційних правопорушень.

2.1. Етапи призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією

Організація призначення судової експертизи під час розслідування корупційного правопорушення, складається з підготовчого, робочого і заключного етапів.

Підготовчий етап. На підготовчому етапі призначення експертизи при розслідуванні корупційного правопорушення уповноважена особа вивчає фактичні дані здобуті в ході проведення слідчих (розшукових) дій, виділяє об'єкти або явища, які потребують експертного дослідження, визначає вид експертизи та предмет дослідження, приймає рішення про проведення експертизи і обирає експертну установу, в якій вона буде проводитись. Наприклад, якщо є потреба у призначенні економічної експертизи для встановлення розміру збитків, виявлення порушень діючого законодавства, слідчий разом із спеціалістом у сфері економіки або ревізором (перевіряючим), що проводив ревізію у підконтрольній установі, відбирає необхідні документи з числа вилучених під час слідчих (розшукових) дій, вивчає результати актів ревізій, визначає підвид економічної експертизи (наприклад судово-

бухгалтерську) і приймає рішення про її призначення у визначену ним експертну установу.

Робочий етап. На стадії робочого етапу уповноважена готує об'єкти (відібрані документи, матеріали ревізій або перевірок, тощо), що потребують дослідження, у тому числі зразки і проби окремих матеріальних об'єктів, речовин в якості порівняльного матеріалу, здійснює їх пакування та опечатування, визначає коло питань, які необхідно вирішити в процесі проведення експертизи та час її призначення.

Завершальний етап. На завершальному етапі уповноважена особа виносить постанову (суд приймає ухвалу) про призначення експертизи (залучення експерта), в якій формулює питання експерту та направляє її супровідним листом разом із матеріалами до експертної установи.

2.2. Підстави для проведення судової експертизи у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією

Відповідно до ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу», підставою проведення судової експертизи є відповідне *судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб.* Підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є *запит службової особи підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, уповноваженої особи іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.*

У ст. 242 КПК України зазначено, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Відповідно до ст. 243 КПК України, експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження.

У кримінальному процесі уповноваженою особою, яка призначає судову експертизу (залучає експерта) на стадії досудового розслідування, є дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя; на стадії судового розгляду – суд (першої чи апеляційної інстанції).

Судова експертиза може бути призначена судом. Експертиза призначається ухвалою суду за таких умов:

1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;

2) під час судового розгляду кримінального провадження надано два або декілька висновків, які містять протилежні відповіді з одних і тих же питань, виконані різними експертами, за дорученням сторони обвинувачення і клопотанням сторони захисту;

3) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів з питань, дослідження яких потребує використання спеціальних знань.

Суд може призначити експертизу під час судового розгляду або у випадку звернення захисника з відповідним клопотанням до слідчого судді, коли кримінальне провадження перебуває на стадії досудового розслідування. Розгляд слідчим суддею відповідного клопотання про проведення експертизи відбувається відповідно до положень ст. 244 КПК України.

Слід наголосити, що у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення часто виникає необхідність встановити розмір шкоди, завданої вчиненими суспільно небезпечними діями. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України *для визначення розміру матеріальних збитків*, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням, обов'язковим є проведення судової експертизи.

Визначення розміру матеріальних збитків не охоплюється єдиним видом експертиз, а вирішується залежно від виду майна, яке пошкоджено чи знищено внаслідок злочину (товарознавча, економічна, екологічна, будівельно-технічна, експертиза військового майна, автотехнічна тощо).

Шкода немайнового характеру полягає у втратах немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ. У цьому випадку, як правило, мова йде про *відшкодування моральної шкоди*, для визначення розміру якої призначається судово-психологічна експертиза. Стаття 55 КПК України не передбачає можливості відшкодування немайнової шкоди юридичній особі (через вплив на ділову репутацію особи), проте зниження престижу чи вплив на ділову репутацію юридичної особи можливо довести шляхом проведення економічної експертизи, яка становить зменшення економічних показників юридичної особи (проте це буде визнано майновою шкодою).

Розмір шкоди довкіллю встановлюється під час проведення екологічної експертизи.

Процесуальною підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні є документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом).

У документі про призначення експертизи зазначаються такі дані:

місце й дата винесення постанови чи ухвали;

посада, звання та прізвище особи, що призначила експертизу (залучила експерта);

назва суду;
назва справи та її номер;
обставини справи, які мають значення для проведення експертизи;
підстави для призначення експертизи;
прізвище експерта або назва експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи;
питання, які виносяться на вирішення експертів;
перелік об'єктів, що підлягають дослідженню (у тому числі порівняльних зразків та інших матеріалів, направлених експертів, або посилання на такі переліки, що містяться в матеріалах справи);
інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

У документі про призначення експертизи перераховуються всі об'єкти, що направляються на експертне дослідження, із зазначенням точного найменування, кількості, міри ваги, серії та номера (для національної та іноземної валюти), інші відмінні індивідуальні ознаки.

Якщо під час проведення експертизи об'єкт дослідження може бути пошкоджений або знищений, у документі про призначення експертизи повинен міститися дозвіл на його пошкодження або знищення.

Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (зі змінами відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 07 лютого 2023 року № 661/5).

Об'єкти дослідження надсилаються в судово-експертну установу (експертів) в упаковці, що забезпечує їх збереження, та засвідчуються особою у передбаченому законодавством порядку. Речові докази і порівняльні зразки упаковуються окремо. Якщо в матеріалах справи є дані про особливості виявлення, вилучення, зберігання об'єкта дослідження або про інші обставини, що могли вплинути на його властивості та ознаки, про це має бути зазначено в документі про призначення експертизи.

У разі призначення додаткової або повторної експертизи до судово-експертної установи надаються також висновки попередніх експертиз з усіма додатками (фотознімками, порівняльними зразками тощо), а також додаткові матеріали, що стосуються предмета експертизи, які були зібрані після надання первинного висновку, а також мотиви та підстави для її призначення.

У документі про призначення експертизи для проведення комплексної експертизи зазначаються її назва та експертна установа, експертам якої доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній установі, – також прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані. Якщо проведення комплексної експертизи доручено експертам декількох експертних установ, у документі про призначення експертизи зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення експертизи,

зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з органом, який призначив експертизу.

Документ про призначення експертизи для проведення комплексної експертизи направляється в кожному з експертних установ-співвиконавців, а також особі, яка не є працівником експертної установи. Об'єкти дослідження і матеріали справи направляються провідній експертній установі. Якщо необхідно провести експертизу на місці події або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган, що призначив експертизу, повинен забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови для його роботи, а в разі потреби викликати учасників кримінального провадження або інших осіб.

У разі неявки осіб чи їх законних представників, що викликалися, у визначений час на місце події або місце огляду об'єкта дослідження, процесуальна дія проводиться без їх участі, про що зазначається у висновку.

Якщо в одному документі про призначення експертизи є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов'язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх виконання.

3. СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ УСТАНОВИ, ЇХ ПІДРОЗДІЛИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Експертиза призначається експертній установі, експерту або експертам, яких залучають сторони кримінального провадження, у випадках, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

3.1. Суб'єкти проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією

Судову експертизу в Україні можуть проводити:

- 1) державні спеціалізовані установи;
- 2) експертні установи комунальної форми власності (товариства з обмеженою відповідальністю до цієї категорії не належать);
- 3) судові експерти, які не є працівниками державних або комунальних експертних установ;

4) інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;

- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Найчастіше до проведення експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення залучаються судово-експертні установи Міністерства юстиції (*далі* – МЮ) – науково-дослідні інститути судової експертизи (*далі* – НДІСЕ) та Міністерства внутрішніх справ України (*далі* – МВС) – науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України (*далі* – НДЕКЦ).

До сфери управління МЮ України належить сім науково-дослідних установ судових експертиз, до складу яких входять чотирнадцять відділень, а саме: Київський НДІСЕ (відділення у містах Вінниця, Житомир, Івано-Франківськ, Кропивницький, Тернопіль, Черкаси, Чернігів, Чернівці, Хмельницький); Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (відділення у містах Київ, Полтава, Суми); Одеський НДІСЕ (відділення у містах Миколаїв, Херсон); Львівський НДІСЕ (відділення у місті Луцьк, Ужгород, Рівно); Дніпропетровський НДІСЕ з відділенням у Запоріжжі; Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності.

Проведення експертиз експертними підрозділами МЮ України регламентується «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5. Відповідно до «Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів» затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015р. №301/5, у судово-експертну діяльність запроваджено «Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей». Науково-дослідні інститути судових експертиз Міністерства юстиції України проводяться близько 100 різновидів (підвидів) криміналістичних, спеціальних та інших видів експертиз, що є найбільшою за кількістю серед всіх державних експертних установ в Україні.

Типові кваліфікаційні характеристики посад працівників судово-експертних установ, а також вимоги до змісту професійної діяльності та кваліфікації працівників визначені у Довіднику кваліфікаційних характеристик

посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, затвердженому наказом Міністерства юстиції України 19.04.2012 №611/5.

До структури науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України входять: лабораторії, відділи, відділення, сектори. У них проводять такі експертизи і дослідження: почеркознавчі; авторознавчі; психологічні; трасологічні; дослідження зброї; вибухотехнічні; технічні експертизи документів; дослідження матеріалів, речовин та виробів; фізичні, хімічні; інженерно-транспортні; пожежнотехнічні; електротехнічні; товарознавчі; дослідження об'єктів інтелектуальної власності; дослідження будівельних робіт та визначення вартості нерухомого майна; економічні; військові дослідження; комп'ютерно-технічні; фonoскопiчні дослідження та інформаційного забезпечення; інженерно-екологічні дослідження; дослідження якості та вартості дорожньо-будівельних робіт; дослідження з питань землеустрою та оцінки земель; лінгвістичні дослідження писемного мовлення; дослідження з питань експлуатації та користування нерухомого майна; дослідження проектної документації та вартості будівельних робіт; дослідження з питань безпеки життєдіяльності; транспортно-товарознавчі; судово-біологічні і ветеринарні дослідження; судово-мистецтвознавчі дослідження; автотехнічні дослідження.

Одним з головних суб'єктів експертного забезпечення досудового розслідування та судового розгляду є Експертна служба МВС України, яку утворено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 988. Після прийняття у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію», наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343 (у редакції наказу МВС від 22.12.2021 № 972), було затверджено нове Положення про Експертну службу МВС України, відповідно до якого організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю НДЕКЦ та Експертною службою в цілому, покладено на Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (далі – ДНДЕКЦ).

До основних завдань Експертної служби МВС України відносять:

- проведення судових експертиз в кримінальних, виконавчих провадженнях, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення, а також забезпечення в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби в слідчих (розшукових) діях;
- проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу».

У ДНДЕКЦ МВС України функціонують лабораторії: досліджень зброї; криміналістичних видів досліджень; досліджень у сфері інформаційних технологій; досліджень матеріалів, речовин і виробів; автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів; біологічних досліджень та обліків; товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності; інформаційної безпеки, моніторингу та автоматизації діяльності; планування, контролю та

менеджменту якості; організації навчального, наукового, методичного забезпечення та роботи з кадрами; вибухотехнічна лабораторія.

Експертна служба Служби безпеки України представлена Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз, що має такі підрозділи: Центр судових і спеціальних експертиз; зональні експертні сектори та експертні сектори у регіональних органах СБУ. Експертні підрозділи проводять криміналістичні дослідження, у тому числі експертизи спеціальних технічних засобів негласного одержання інформації, інженерно-технічні, економічні, товарознавчі експертизи.

У Державній прикордонній службі України функціонує Головний експертно-криміналістичний центр та його експертні підрозділи. До основних завдань експертної служби цього відомства відноситься проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів, що використовуються під час перетинання державного кордону України.

Таким чином, сторони кримінального провадження для вирішення необхідних питань, що потребують використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних правопорушень, мають право обрати будь-яку державну експертну установу судової експертизи, або експерта, що забезпечує принцип процесуальної самостійності у прийнятті рішення.

3.2. Особа, яка може бути експертом у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією

Відповідно до ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Загально-правові вимоги до експерта передбачені ст. 10, 11 Закону України «Про судову експертизу» та до них відносять:

1) наявність необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань;

2) експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу»;

3) експерт повинен володіти дієздатністю;

4) експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року не було накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації експерта.

Процесуальні вимоги до особи експерта передбачені нормами кримінального процесуального законодавства. З огляду на це, згідно з нормами кримінального процесуального закону, **не можуть бути експертами:**

а) особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України);

б) особи, які вже проводили ревізію, перевірку, матеріали яких використовуються в цьому провадженні (ч. 2 ст. 79 КПК України);

в) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України).

У ст. 69 КПК України сформульовані права та обов'язки експерта у кримінальному провадженні.

Права судового експерта

Експерт має право:

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

б) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

КПК України окремо виділяє право експерта ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України). Беручи участь у процесуальних діях, що стосуються предметів та об'єктів дослідження – допиті, огляді місця події, речей, документів тощо, експерт може при цьому ставити запитання допитуваним, звертати увагу під час проведення інших процесуальних дій на обставини, які мають значення для його висновку, щоб вони були занесені до протоколу цієї дії.

Обов'язки судового експерта.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

2) прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

З метою з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, експерт має право виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і викласти у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, з приводу яких йому не були поставлені запитання. Право на експертну ініціативу є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи. У ч. 4 ст. 69 КПК зазначено, що експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою. Ці аспекти потрібно враховувати уповноваженому суб'єкту при призначенні і проведенні судової експертизи.

Відповідальність судового експерта. За невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності. Кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову експерта виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта та належного виконання ним професійних обов'язків.

4. СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

4.1. Почеркознавча експертиза

Предмет експертизи. Предмет почеркознавчої експертизи складають факти та обставини, які експерти встановлюють на основі спеціальних знань у галузі судового почеркознавства.

Об'єкти. Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

Завдання. Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких чинників, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Типові питання. У кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення з метою вирішення *завдань ідентифікаційного характеру* перед експертом ставлять такі запитання:

- 1) Ким із зазначених осіб виконано рукописний текст або його частина?
- 2) Ким із конкретних осіб виконані цифрові записи?
- 3) Чи виконані тексти різних документів або різні частини одного документа однією особою?
- 4) Чи виконаний підпис від імені певної особи цією особою або іншою певною особою?
- 5) Чи виконаний текст документа і підпис у ньому однією особою?

З метою вирішення *завдань діагностичного характеру* у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення перед експертом ставлять такі запитання:

- 1) Чи виконаний текст, підпис, наданий на дослідження, у незвичних умовах?
- 2) Чи виконано рукопис навмисно зміненим почерком (скорописним, друкованим, незвичною рукою)?
- 3) Чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи?
- 4) Чи виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для писання, температурні навантаження тощо)?
- 5) Чи перебувала особа, яка виконала рукопис (підпис), у незвичному стані (захворювання, травми, стомлення, хвилювання, алкогольне або наркотичне сп'яніння, під дією фармакологічних препаратів збуджуючої дії тощо)?
- 6) Чи володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальними шрифтами?
- 7) Чи виконано спірний рукопис двома особами одночасно?
- 8) Який період часу минув після виконання тексту, підпису (за значного проміжку в часі)?

Особливості призначення. Слідчий, детектив, суддя або інша уповноважена особа можуть призначити почеркознавчу експертизу тоді, коли у

ній виникає необхідність і проведення її у даний момент тактично доцільно і можливо (тобто якщо зібрані всі необхідні об'єкти для проведення експертизи).

Особливістю призначення почеркознавчої експертизи рукописних текстів є представлення експерту оригіналів документів. Для їх ефективного проведення ініціатор експертизи зобов'язаний надати експерту максимально можливо кількість вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підписів) осіб, які підлягають ідентифікації. У їх кваліфікованому відборі може надати допомогу залучений в якості спеціаліста експерт-почеркознавець.

Усі досліджувані об'єкти й порівняльні зразки мають бути відповідно упаковані, опечатані і засвідчені пояснювальним написом та підписом особи, яка одержувала зразки. Отримані зразки рекомендовано спаковувати окремо від досліджуваних об'єктів. Упаковка добирається з урахуванням особливостей об'єктів дослідження і повинна захищати їх від пошкоджень та привнесення будь-яких змін під час транспортування й зберігання.

У документі, на підставі якого проводиться почеркознавча експертиза, крім необхідних реквізитів документа в цілому (назва, дата виконання, за необхідності – початкові та заключні слова), має бути визначений безпосередній об'єкт почеркознавчого дослідження, а саме: весь текст, фрагмент тексту, цифровий запис, підпис тощо.

Враховуючи особливості дослідження підпису, слід зазначати прізвище особи, від імені якої він виконаний, його розміщення в документі (рядок, графа, попередні слова тощо), а також відомості про те, чи існує особа, від імені якої він виконаний, чи досліджуваний підпис виконаний від імені неіснуючої або невстановленої особи.

У документі про призначення експертизи слід указати на встановлені органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особливі обставини виконання рукописного тексту, які могли вплинути на змінення ознак почерку (незвична поза або незвичний стан виконавця тощо). Якщо є дані, що виконавцем є особа, у якої порушена координація рухів, про це також слід повідомити експерта. У разі виконання рукописного тексту особою похилого або старечого віку потрібно надати відомості про рік її народження і стан здоров'я на момент можливого виконання об'єкта почерку, що досліджується.

У випадку необхідності дослідити велику кількість почеркових об'єктів, досліджувані об'єкти доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу. Документи кожної групи доцільно пронумерувати (у вільних від тексту місцях), вказати один раз у документі про призначення експертизи (залучення експерта) назву документа і його порядковий номер і надалі посилатись тільки на порядковий номер документа.

4.2. Технічна експертиза документів

Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів. Під час розслідування корупційних правопорушень найчастіше призначається технічна експертиза реквізитів документів і технічна експертиза матеріалів документів.

Предмет

Предмет технічної експертизи документів становлять факти і обставини, пов'язані із способом виготовлення документів, внесення у них змін, виявлення невидимих записів, ототожненням матеріалів документів і технічних засобів виготовлення документів, які встановлюються на основі спеціальних знань експерта у галузі технічного дослідження документів.

Об'єкти

Об'єкти технічної експертизи документів є носіями інформації про обставини виготовлення документа (спосіб, час, технічні засоби, матеріали, що використані для виготовлення документа, тощо); первинний зміст документа, наявність змін у змісті документа і спосіб їх внесення; тотожність технічних засобів, конкретно визначеного обсягу матеріалу, використаного для виготовлення документа; належність частин документа одному цілому.

За процесуальною природою об'єктами технічної експертизи документів у кримінальних провадженнях вважаються документи, предмети і речовини, які є носіями доказової інформації. Вони поділяються на: об'єкти, що перевіряються; відношення яких до провадження, визначається залежно від результатів експертизи; документи-речові докази, що можуть бути одними із засобів вчинення корупційних правопорушень, а також порівняльні об'єкти-зразки (вільні, експериментальні) чи виготовлені експертом у ході експертного експерименту під час дослідження.

За речовою природою серед об'єктів технічної експертизи документів можна виділити: власне документи; пристосування для їх виготовлення або для внесення змін до раніше виготовлених документів; речовини для виготовлення документів або внесення змін до них.

Завдання

Основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є:

- становлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту.

Важливо! Для проведення дослідження щодо встановлення факту внесення змін у первинний зміст документів надаються оригінали документів;

- виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл;

- установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами;

- визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються;
- установлення цілого за частинами документа;
- установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки;
- ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця.

Основними завданнями експертизи друкарських форм є:

- установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле;
- ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками;
- відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа.

Важливо! Для дослідження документів щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) та встановлення відповідності часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа надаються оригінали документів.

Основними завданнями експертизи матеріалів документів є:

- установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники, клейкі речовини тощо), та їх спільної (різної) родової (групової) належності;
- визначення абсолютного часу виконання штрихів рукописних записів у документах.

Типові питання

До основних питань при призначенні експертиз дослідження реквізитів документів відносять:

При дослідженні рукописних записів:

- 1) Яким способом виконані записи (безпосередньо пишучим приладом або з використанням копіювально-розмножувальної техніки, шляхом монтажу)?
- 2) Пишучим приладом якого роду (виду) виконані дані записи?
- 3) Чи виконано рукописний текст пишучим приладом, наданим на дослідження?
- 4) Які властивості має підкладинка, на котрій знаходився документ при його виготовленні (м'яка, тверда, шерехата, чиста, забруднена і чим саме)?
- 5) Чи виконано підпис з попередньою технічною підготовкою, за допомогою факсиміле?
- 6) У якій послідовності нанесені штрихи рукописних записів, що перетинаються, та інших реквізитів даного документа?
- 7) Чи піддавалися змінам рукописні записи в документі шляхом дописування, домальовування окремих штрихів, виконання одних штрихів поверх інших?
- 8) Чи піддавалися рукописні записи в наданому на дослідження документі змінам шляхом підчистки?

9) Чи піддавалися рукописні записи в наданому на дослідження документі змінам шляхом травлення (змивання)?

10) Яким є зміст записів, що видалені з даного документа шляхом травлення (підчистки)?

11) Яким є зміст записів, що відобразилися на аркушах копіювального паперу?

12) Одним або різними пишучими приладами виконано записи в даному документі?

13) Для виконання скількох документів застосовувався наданий аркуш копіювального паперу?

При дослідженні відбитків друкарських форм – печаток і штампів:

1) Яким способом нанесено зображення відбитка печатки (штампа) у даному документі?

2) Яким способом виготовлено печатку (штамп), відбиток котрого є в даному документі?

3) Чи відповідає час нанесення відбитку печатки (штампу) даті, вказаній у даному документі?

4) У який період часу нанесено відбиток печатки (штампу) в даному документі?

5) Чи вносилися зміни до змісту відбитку печатки (шляхом домальовування, підчистки, травлення)?

6) Яким є первинний зміст відбитка печатки, що піддавався змінам?

7) Чи нанесено відбиток даною печаткою (штампом)?

При дослідженні текстів, що віддруковані на знакодруквальних апаратах:

1) Яким способом виконано текст?

2) У якій послідовності виконано друкований текст та інші реквізити документа?

3) Чи відповідає час виконання друкованого тексту даті, вказаній у даному документі?

4) Знакодруквальний апарат якого типу, моделі використовувався для виконання тексту даного документа?

5) Чи піддавався зміст тексту в даному документі зміні шляхом підчистки, травлення?

6) Яким був первинний зміст тексту, що піддавався змінам?

При дослідженні поліграфічної продукції:

1) Чи виконано текст у даному документі поліграфічним способом?

2) Яким способом виконано текст даного документа?

3) Чи однаковим способом виготовлені надані на експертизу документи?

4) Чи виконані окремі реквізити даного документа на електрофотографічній копії іншого документа шляхом монтажу?

5) У якій послідовності виконано в даному документі реквізити, нанесені електрофотографічним способом, та інші реквізити?

6) Чи виготовлені дані документи з використанням зображення, що є на наданих оригіналах і фотонегативах?

7) Чи на одному електрофотографічному апараті (іншому копіювально-розмножувальному апараті) виконано копії даного документа?

8) Якими є тип, марка, модель електрофотографічного апарату (іншого копіювально-розмножувального апарату), використаного для виконання даної копії документа?

При дослідженні наклеєних реквізитів:

1) Чи проводилась заміна (переклеювання) фотознімку (марки, голографічного зображення) в даному документі?

2) Чи проводилась заміна листів у даному документі?

3) Яким є первинний зміст документа, що піддавався зміні шляхом наклеювання реквізитів?

При дослідженні спалених документів:

1) Результатом згоряння якої кількості і яких саме документів є обпалені (обвуглені) залишки аркушів паперу?

2) Яким є зміст тексту спалених документів?

До основних питань при призначенні експертиз дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів відносять:

1) Який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даного документа?

2) Чи відповідає даний документ за своїми характеристиками аналогічним документам, що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)?

3) Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їх найменування)?

4) Чи відповідає даний документ (цінний папір) за своїми характеристиками аналогічним документам (цінним паперам) що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)?

5) Чи відповідає надана банкнота за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України (або будь-якою іноземної країни)?

6) Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у даному документі?

7) Який тип принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), на якому виготовлений наданий документ?

8) Чи виготовлено наданий документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надані для порівняльного дослідження?

9) Чи виготовлено надані документи на одному або різних принтерах (копіювальних апаратах, багатофункціональних пристроях)?

10) Яким способом нанесений відбиток печатки (штампа, факсиміле)?

11) Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсиміле)?

12) Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відбитків якої (якого) надані для порівняльного дослідження?

13) Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)?

14) Чи нанесений відбиток печатки (штампа) у той час, яким датований документ?

До основних питань при призначенні експертиз дослідження матеріалів документів відносять:

При дослідженні матеріалів письма:

1) Чи виконано запис у даних документах пастою із стрижня наданої кулькової ручки?

2) Якого роду матеріали письма використані для виконання реквізитів у даному документі?

3) Чи одного роду матеріали письма використані для виконання текстів у кожному з наданих документів?

4) Чи використовувалася для виконання реквізитів у документі забарвлююча речовина того самого виду, що й у наданій ємності?

При дослідженні паперу та паперових виробів:

1) Чи є надані об'єкти (волокна, попіл, частки) залишками паперового виробу певного виду?

2) Чи виготовлений папір наданих документів (грошових купюр, облігацій) кустарним способом?

3) Чи піддавався наданий документ термічному впливу?

При дослідженні допоміжних матеріалів:

1) Якого виду клей використовувався при виготовленні документа?

2) Чи є частки речовини, що виявлені на наданих шматочках паперу, частками клею?

При дослідженні травлячих та змиваючих речовин:

1) Чи піддавався документ хімічному впливу (травленню, змиванню)?

2) Якою є хімічна природа й споживче призначення речовини, котра використана для видалення записів у документі?

Особливості призначення

Можливості технічної експертизи документів значною мірою залежать від підготовки матеріалів для її проведення. При підготовці матеріалів повинні бути виконані певні вимоги щодо відбору об'єктів для дослідження й поводження з речовими доказами, чітко сформульовано завдання експерту, проведено збір необхідних порівняльних матеріалів, збір інформації, необхідної для проведення експертизи.

Уповноважена особа повинна надати експерту документи в тому вигляді та стані, в якому вони були виявлені; зберігати документи-речові докази в окремих конвертах, пакетах або файлах.

У постанові слідчого, детектива, ухвалі суду або у клопотанні про залучення експерта стороною захисту необхідно конкретизувати об'єкти, що підлягають дослідженню: вказати найменування документа, наведену в документі дату його складання; надати інформацію про обставини виявлення документів-речових доказів (дата, місце виявлення, вилучення); вказати на безпосередній об'єкт дослідження – описати його зміст (знак, слово, рядок

тощо), місце розташування в документі; чітко позначити досліджувані документи та порівнювальні матеріали, щоб не траплялось їх змішування при проведенні експертизи.

Важливо! Питання експерту не повинні виходити за межі його компетенції, потребувати правової оцінки результатів дослідження. При формулюванні завдання експерту неприпустимим є використання термінів, що мають подвійне тлумачення – технічне і юридичне: «виправлення», «підробка» як синоніми термінів «зміна», «невідповідність правилам» тощо. При формулюванні питань має бути чітко визначений обсяг завдань експерту.

У питаннях, вирішення котрих потребує проведення ідентифікаційних досліджень матеріалів документів з метою встановлення спільності їх походження, ототожнення індивідуально виділеного обсягу матеріалу, має бути чітко визначений об'єкт ідентифікації.

Якщо об'єктами експертизи стають технічні засоби, призначені для виконання реквізитів документів (пишучі прилади, знакодрукуювальні апарати, засоби розмножувальної техніки, друкарські форми), то залежно від вирішуваного експертного завдання та конкретної ситуації на експертизу можуть бути надані або технічні засоби безпосередньо, або виконані за їх допомогою порівняльні матеріали – вільні та експериментальні зразки.

Окремі методи експертного дослідження пов'язані з неминучим і необхідним для дослідження пошкодженням об'єкта або навіть повним його знищенням. Такі методи застосовуються експертом з дозволу особи або органу, який призначив експертизу. Вказаний дозвіл має зазначатися в постанові (ухвалі) про призначення експертизи або у відповідному листі.

При вирішенні питання ідентифікації печаток і штампів за відбитками, поряд з досліджуваним документом, на експертизу надається печатка, яка перевіряється, або експериментальні зразки (10–20 експериментальних зразків відбитків печатки або штампа, що ідентифікується) та вільні зразки (10–20 документів з відбитками відповідної печатки або штампа). Експериментальні зразки повинні мати різний ступінь інтенсивності забарвлення, з різною силою натискання (слабка, середня, сильна) і міститися на різноманітних підкладках (м'яка, тверда).

Для розв'язання ідентифікаційних завдань щодо документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, ця техніка надається в комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яка робота на ній не дозволяється. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи та технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводитися за участю спеціаліста у галузі комп'ютерно-технічних досліджень.

При підготовці матеріалів технічної експертизи документів доцільно користуватися допомогою спеціалістів, зокрема, при відбиранні зразків для дослідження основи документів і матеріалів письма з метою встановлення

підприємства-виготовлювача. Участь спеціалістів доцільна при відбиранні зразків у випадках, коли відображення ознак значною мірою залежить від специфіки пристрою і роботи окремих вузлів апарату, який необхідно ідентифікувати.

4.3. Трасологічна експертиза

Предмет

Предметом трасологічної експертизи є встановлення фактів і обставин, пов'язаних з механізмом утворення слідів-відображень при взаємному контакті одних матеріальних об'єктів з іншими, ідентифікація та визначення родової (групової) належності слідоутворюючих об'єктів, діагностика їх властивостей та станів та їх зв'язок з обставинами події, яка розслідується.

Об'єкти

Об'єктами трасологічної експертизи у корупційних правопорушеннях можуть бути *сліди людини* – рук, ніг, зубів, губ, ділянок голови, нігтів, взуття (шкарпеток), одягу (рукавичок) та об'єкти, що їх залишили; *сліди знарядь, інструментів, механізмів та їх частин* – на замках і замикаючих пристроях (сліди зламу), на контрольних пломбах (сліди пломбувальних пристроїв), виробках масового виробництва (сліди розпилу, розрубу, свердління, перекусу) та об'єкти, що їх залишили, а також частини монолітних об'єктів розділених механічним шляхом (уламки скла, частини розірваних документів); *сліди транспортних засобів та їх деталей* – ходової частини (коліс), окремих виступаючих частин (бампера), частини окремих деталей та їх фрагменти; *сліди тварин* – лап, зубів, кігтів, підков та клейм.

Завдання

Основними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; діагностика (установлення властивостей, станів) об'єктів; ситуалогічні завдання (установлення механізму слідоутворення тощо).

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Трасологічною експертизою можна також установлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів.

Перед трасологічною експертизою можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Для вирішення ідентифікаційних завдань експерту необхідно надати: предмети зі слідами, а якщо вилучити їх неможливо, то копії слідів (зліпки, фотознімки); об'єкти, якими, за припущенням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), могли бути залишені ці сліди; дані про час виявлення слідів, умови, у яких були об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Види трасологічної експертизи.

I. Трасологічні дослідження слідів людини.

1. Дактилоскопичні дослідження.

Головним завданням дактилоскопичних досліджень є ідентифікація особи за слідами її рук, наприклад, на предметах неправомірної вигоди (грошах, інших матеріальних об'єктах), або залишеними на місці події.

Якщо версія про особу, яка залишила слід, ще не висунута і слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події сліди, експерту ставлять питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи.

Діагностичними дослідженнями встановлюються властивості і стан об'єкта та його відображень. Одним із важливих діагностичних завдань є встановлення придатності представлених на дослідження слідів рук для ідентифікації. У разі встановлення експертом придатності слідів для ідентифікації, виникає можливість ототожнення особи. До діагностичних завдань також відносять встановлення давності утворення слідів рук на місці їх виявлення, що дозволяє визначити часові характеристики вчинення злочину.

Ситуаційне завдання експертизи полягає у встановленні механізму події або її елементів виходячи з результатів дослідження ситуації за слідами. Вирішення ситуаційних завдань пов'язане з дослідженням властивостей і процесів, що визначають механізм та умови взаємодії об'єктів під час події.

Типові питання

Питання, які вирішуються дактилоскопичною експертизою:

ідентифікаційні:

1) Чи залишений слід пальця руки (долоні) на предметі неправомірної вигоди (грошах) вилученого під час огляду місця події конкретною особою?

2) Чи залишені сліди пальців рук, вилучені при огляді місця події по факту 1 і при огляді місця події по факту 2, однією особою?

діагностичні:

1) Чи придатні сліди пальців рук вилучені під час огляду місця події (предмета) для ідентифікації по них особи?

2) Якою рукою і якими пальцями залишені сліди на певній поверхні?

3) Яким є строк збереження слідів рук на склі (дереві, папері, металі тощо) за певних умов?

4) Які особливості мають руки людини, яка залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо) у певному місці?

5) Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди, виявлені на певному предметі?

6) Чи є ознаки перенесення вилучених слідів з однієї поверхні на іншу? *ситуаційні:*

1) Чи утворені сліди на досліджуваному об'єкті при захваті предмета рукою, торканням або іншими діями особи, яка їх залишила?

2) У результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо) на даному предметі?

3) Чи піддавалися сліди рук, виявлені на місці події, сторонньому впливу після моменту слідоутворення?

2. Трасологічні дослідження слідів ніг людини та взуття.

Основними завданнями цього виду трасологічної експертизи є ідентифікація людини за слідами: босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття та вирішення діагностичних завдань з установлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо.

Типові питання

Питання при призначенні експертизи слідів ніг людини та взуття:

1) Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток, взуття)?

2) Чи залишені сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи даною особою?

3) Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)?

4) Взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)?

5) Який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди?

6) Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

7) Який механізм утворення слідів взуття?

Коли об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду взуття, то експерту, крім цього об'єкта, направляється і саме взуття. У цьому разі порівняльні зразки виготовляються експертом. Взуття направляється на дослідження в тому вигляді, у якому воно було виявлене.

II. Трасологічні дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами.

До різновидів трасологічних досліджень відносять: дослідження слідів злочину, інструментів, виробів масового виробництва; дослідження замикаючих та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів); дослідження цілого об'єкта за його частинами.

1. Дослідження слідів злочину, інструментів, виробів масового виробництва.

Головним завданням експертизи слідів злочину, інструментів, виробів масового виробництва є установлення конкретного екземпляра або виду

(характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії; установлення механізму (способу) злому (іншої дії), напрямку, в якому проводився злом перешкоди (з внутрішнього або зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо.

Типові питання

До основних питань при призначенні експертиз слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва відносять:

1) Чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злом або іншу дію (зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дріт тощо)?

2) Чи не залишено сліди злому, вилучені з різних місць подій, тим самим знаряддям?

3) Одним чи декількома знаряддями було вчинено злом?

4) Знаряддям якого виду вчинено злом?

5) З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злом перешкоди (стіни, вікна, ґрат тощо)?

6) Яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)?

7) Чи виготовлено виріб за допомогою заводського обладнання?

8) Чи виготовлений(і) даний виріб (дані вироби) масового виробництва на певному агрегаті (прес-формі, штампі тощо)?

9) Знаряддям (інструментом) якого виду проведено обробку виробу?

10) Заводським чи саморобним способом закупорені пляшки?

11) Яким способом відкривались або закупорювались пляшки (інша тара)?

12) Яким способом (заводським чи саморобним) наклеювались етикетки (контрольні марки)?

13) Чи переклеювались етикетки (контрольні марки)?

2. Дослідження замикаючих та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів).

Об'єктами експертизи замикальних та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів) є замки та інші замикальні пристрої, пломби, контрольні пристрої (засоби).

Основними завданнями експертизи є встановлення факту і способу відмикання (злому) пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, – ідентифікація пломбувальних лещат, факту переклеювання паперових контрольних засобів.

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи справний механізм замка?

2) Якщо ні, то в чому полягає несправність?

3) Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)?

4) У який спосіб відімкнений (зламаний) замок?

5) Чи одним способом відімкнені (зламані) надані замки?

6) У якому стані (замкненому, відімкненому) був замок у момент його пошкодження?

7) Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?

8) Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

9) Знаряддям якого виду зламано замок?

10) Чи зламано замок знаряддям, вилученим у особи (прізвище, ім'я, по батькові)?

11) Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?

12) Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?

13) Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами?

14) Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби?

15) Чи розкривалась і обтискувалась повторно пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?

16) У який спосіб і за допомогою якого знаряддя була розкрита і повторно обтиснена пломба?

17) Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?

18) Знаряддям якого виду розкривалась пломба?

19) Який зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?

20) Чи не розкривалась пломба наданим знаряддям?

3. Трасологічні дослідження цілого об'єкта за його частинами.

Дослідженням встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є уламки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поліна тощо)?

2) Яким способом відокремлено від предмета його частину?

3) Який механізм відокремлення від предмета його частини (частин)?

4) Чи становили складно-складове ціле конструктивні частини об'єкта?

5) До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?

6) Чи складали раніше надані уривки документа єдине ціле?

7) Якими був первинний вид і зміст розірваних документів?

На експертизу надаються всі знайдені частини, які, можливо, раніше складали один предмет.

4.4. Експертиза зброї та слідів її використання

Під час розслідування корупційних правопорушень найчастіше призначаються такі види цієї експертизи: балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; дослідження холодної зброї; дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї.

Предмет. Предметом цієї експертизи є вирішення завдань ідентифікаційного та неідентифікаційного характеру, пов'язаних із дослідженням зброї, бойових припасів, слідів пострілу у самій зброї, на ураженій перешкоді і на стрільці.

Об'єкти. Об'єктами дослідження є: стрілецька вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) та бойові припаси до неї, гранатомети та ствольна артилерійська зброя.

Завдання. Під час дослідження вирішуються класифікаційні та діагностичні завдання. Зокрема: встановлення належності предмета до вогнепальної або реактивної зброї, боеприпасу, визначення системи, моделі, зразка, калібру, способу виготовлення, заводу-виробника, технічної справності та придатності для стрільби (проведення пострілів).

Типові питання

До основних питань при призначенні експертиз дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів відносяться:

- 1) Чи є наданий предмет (пристрій) вогнепальною зброєю?
- 2) До якої системи (моделі, зразку) належить вогнепальна зброя?
- 3) Чи є надана зброя справною і чи придатна вона для здійснення пострілів?
- 4) Яким способом (промисловим, кустарним) виготовлено вогнепальну зброю, або її окремі деталі?
- 5) Чи піддавалася вогнепальна зброя переробці?
- 6) Якщо так, то які деталі перероблені або замінені?
- 7) Частиною якого виду, зразка, моделі вогнепальної зброї є надана деталь?
- 8) Чи належить наданий патрон до боеприпасів?
- 9) До якого виду, типу, калібру належить патрон?
- 10) Для якого виду, моделі вогнепальної зброї призначений патрон?
- 11) Чи придатний наданий патрон для стрільби?

Дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї.

Об'єктами при дослідженні гранатометів та ствольної артилерійської зброї є: гранатомети, ствольна артилерійська зброя, окремі їх частини та деталі.

Завданнями дослідження є: встановлення належності предмета до гранатометів та ствольної артилерійської зброї, визначення системи, моделі, зразка, калібру, способу виготовлення, заводу-виробника, технічної справності та придатності для стрільби (проведення пострілів).

Типові питання

До основних питань при призначенні експертиз дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї відносяться:

- 1) Чи є наданий гранатомет вогнепальною зброєю?
- 2) Чи є наданий міномет (гармата) вогнепальною зброєю?
- 3) Яким способом виготовлено наданий гранатомет (міномет гармату)?
- 4) Чи придатний наданий гранатомет (міномет гармата) до стрільби?

З урахуванням сучасного стану ведення російсько-української війни, слід зазначити й про **дослідження ракетно-реактивної зброї**.

Об'єктами при дослідженні ракетно-реактивної зброї є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси.

Завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є установлення їх належності до ракетної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка, способу виготовлення, технічного стану та придатності для здійснення пострілів.

Типові питання

До основних питань при призначенні експертиз дослідження ракетно-реактивної зброї відносяться:

- 1) Чи є наданий об'єкт ракетною (реактивною) зброєю?
- 2) До якого типу, зразка, моделі він належить?
- 3) Чи придатний наданий ПЗРК (ПТРК) до стрільби?

Особливості призначення

До особливостей призначення експертиз зброї у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення слід віднести такі рекомендації:

1. Вогнепальна та інша зброя або конструктивно-подібні до неї вироби та боєприпаси надаються на дослідження експерту, в разі їх долучення до кримінального провадження, в якості речових доказів.

2. Усі надані об'єкти повинні мати на упаковці або на прикріплених до них бирках індивідуальні позначки (найменування, кількість, місця виявлення).

3. Вогнепальну стрілецьку та іншу зброю, яка направляються на експертизу, необхідно розрядити. Якщо, розрядити її неможливо, то частини ударно-спускового механізму вогнепальної зброї приводяться в положення, яке унеможливує випадковий постріл, а іншої зброї – її дію. На упаковці мають бути зроблені попереджувальні написи.

4. Речові докази упаковуються окремо, при цьому повинен бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкоджень та взаємного контакту у процесі транспортування, а дульний зріз вогнепальної зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується.

5. Зброя та боєприпаси до неї надаються на експертизу органом (особою), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особисто або його(її) представником. Їх пересилка поштою не допускається; для розряджання гранатометів, мінометів, гармат, вогнеметів, реактивної, ракетної зброї повинні залучатися спеціалісти з відповідною підготовкою.

Частими є випадки проведення комплексних судових експертиз дослідження зброї та слідів її застосування. Головою експертної комісії у таких випадках призначається особа, атестована як судовий експерт з експертизи зброї та слідів її використання.

4.5. Вибухово-технічна експертиза

У кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення часто призначаються такі види вибухово-технічної експертизи: експертиза вибухових речовин, експертиза вибухових пристроїв.

Предмет

До предмета вибухово-технічної експертизи відносяться фактичні дані щодо властивостей вибухових речовин, вибухових пристроїв, боєприпасів, слідів їх дії, механізму вибуху та інших обставин, пов'язаних з підготовкою, здійсненням та наслідками вибуху.

Експертиза вибухових речовин

Об'єкти

Об'єктами дослідження є вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, гексоген, октоген, тетранітропентаеритрит (ТЕН), амоніти, амонали, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, а також продукти їх вибуху та пострілу.

Завдання

До основних завдань експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) належать:

установлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів;

установлення способу виготовлення вибухових речовин;

виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях;

установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу);

установлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів).

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- 1) Чи є дана речовина вибуховою? Якщо так, якою саме?
- 2) Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, у якому сполученні?
- 3) Яким способом – промисловим чи саморобним виготовлена дана вибухівка?
- 4) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, яких саме?
- 5) Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, унаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?
- 6) Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?
- 7) Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

8) Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?

9) Чи однаковий хімічний склад наданих дробу і шматка металу?

10) Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шріт, кулі, картечі, пижа, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?

Важливо! У справах, пов'язаних з вибухами, з місця події слід вилучати всі предмети або їх частини, на яких є сліди кіптяви. З епіцентру вибуху збираються зразки ґрунту (при вибуху на ґрунті), залишки штукатурки, бетону (при вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (при вибуху в автомобілі) тощо. Зразки упаковуються в герметичну тару (скляні ємності, поліетиленові мішки тощо).

Обов'язково надається протокол огляду місця події з планом-схемою і фотографіями. Орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має перевірити, чи є в цих матеріалах відомості про пошкодження на предметах, що оточують місце події; наявність чи відсутність воронки та її параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилась воронка (ґрунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо); руйнування скла у вікнах (повне чи часткове) та відстані цих вікон від місця вибуху; сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо).

За потреби поповнення вихідних даних для проведення експертизи слід провести повторний огляд місця події, допит та інші процесуальні дії.

Вибухові речовини, виявлені в невеликій масі, направляються повністю, в інших випадках – у зразках. Кожний об'єкт упаковується в окрему герметичну тару з дотриманням вимог, що стосуються транспортування вибухових речовин.

У будь-якому випадку важливим для суб'єкта призначення судової експертизи вибухових речовин є попередня консультація з експертом (спеціалістом відповідного профілю).

Експертиза вибухових пристроїв

Об'єкти. Об'єктами дослідження є: власне вибухові пристрої, які складаються з поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху, до яких відносяться: електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний та детонаційний шнури та засоби управління – годинникові, радіокеровані або ударної дії.

Завдання. Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв є: визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; визначення потужності вибуху вибухового пристрою; визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;

установлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо);

установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Типові питання. Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) предмет, вилучений (вказати – у кого або де)?

2) Чи придатний наданий предмет до використання за цільовим призначенням – до вибуху? Якщо не придатний, то з яких причин?

3) Які вражаючі чинники притаманні наданому пристрою?

4) Чи підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?

5) Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

6) Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій?

7) Який спосіб підриву був застосований у даному випадку?

8) Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

9) Чи містять надані експертів матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовлювача вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?

10) Чи однакова конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, та макета, виготовленого особою (прізвище, ім'я, по батькові)?

Важливо! Готуючи об'єкти для дослідження, необхідно дотримуватись певних правил.

Вибухові пристрої необхідно розрядити (роз'єднати засоби підриву). Здійснення цієї операції виконують спеціалісти з пошуку, розрядження та знищення вибухових пристроїв вибухотехнічними підрозділами МВС або військові піротехніки.

Експерту слід направити всі деталі (частини, уламки) вибухового пристрою (боєприпасів), знайдені на місці події.

Експертів разом з об'єктами, зібраними на місці події, включаючи об'єкти, вилучені з трупа потерпілого, обов'язково направляються протоколи огляду місця події, протоколи огляду трупів, окремих речових доказів з усіма додатками до цих протоколів (планами, схемами, фотознімками тощо), протоколи допиту свідків.

Особливості призначення.

При призначенні експертиз вибухових речовин та вибухових пристроїв є суворе дотримання техніки безпеки при пакуванні, транспортуванні та під час проведення досліджень.

Готуючи об'єкти на дослідження, необхідно розрядити вибухові пристрої, залучивши спеціалістів вибухотехнічних підрозділів поліції чи експертів-вибухотехніків НДЕКЦ, або військових піротехніків. Вибухові речовини, вилучені у невеликій масі, надаються на експертизу повністю, в інших випадках – у зразках. Кожен об'єкт упаковується окремо, з дотриманням правил безпеки, визначених відомчими інструкціями. При призначенні вибухово-технічної експертизи слід врахувати, що до її об'єктів при дослідженні боєприпасів відносяться боєприпаси (постріли) калібру 20 мм і більше. Боєприпаси менші за калібром 20 мм відносяться до об'єктів балістичної експертизи. Наприклад, гранатомети багаторазові (підствольний ГП-25, РПГ-7, СПГ-9) досліджують експерти-балісти, оскільки вони відносяться до зброї, як автомат і пістолет, але боєприпаси до них досліджують експерти-вибухотехніки, як і контейнерні боєприпаси (одноразові гранатомети, ПЗРК, ПТРК тощо). Крім того, при виборі експертної установи, слідчому необхідно знати, що експертні спеціальності вибухово-технічної експертизи існують в установах різних відомств – в системі Міністерства юстиції, МВС та Служби безпеки України.

Відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України, перед проведенням дослідження експертам необхідно надати дозвіл на повне або часткове знищення об'єктів дослідження чи зміну їх властивостей, якщо того потребує методика дослідження. Перед призначенням вибухово-технічної експертизи, рекомендовано попередньо проконсультуватись із спеціалістами (експертами) даного профілю досліджень, що дозволить дотримуватись техніки безпеки при пакуванні та транспортуванні об'єктів дослідження, правильно сформулювати питання у постанові про призначення експертизи.

4.6. Експертиза радіоактивних матеріалів

Предмет.

Предмет експертизи радіоактивних матеріалів визначається питаннями, поставленими слідчим, адвокатом або судом. Радіоактивні матеріали будуть вважатись предметом аналізованого кримінального правопорушення лише за умови, якщо кількість речовини та інтенсивність випромінювання здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини.

Об'єкти

Об'єктами експертного дослідження радіоізотопних елементів (джерел іонізуючого випромінювання – ДІВ) є радіоактивні матеріали та інші предмети, які зазнали впливу радіації, якщо кількість речовини та інтенсивність випромінювання здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини та зразки-еталони, необхідні для проведення порівняльного ідентифікаційного дослідження.

Радіоактивні матеріали поділяються:

- за походженням: природні та штучні;
- за ступенем небезпеки: не несуть в собі підвищену небезпеку, небезпечні та особливо небезпечні;
- за напрямом використання: промислові, медичні, військові тощо.

Завдання. Основні завдання експертизи радіоактивних матеріалів:

віднесення об'єкту, що досліджується, до категорії радіоактивних матеріалів, чи є вони ядерними матеріалами;

встановлення хімічного складу, фізичного стану, сорту базових ізотопів, їх співвідношення та виду ядерного випромінювання, чи є дана речовина закритим чи відкритим ДІВ;

встановлення наявності слідів радіоактивного забруднення на різних об'єктах, що надані на експертизу;

оцінка та припущення щодо технологічного призначення, часу, способу та місця виготовлення ДІВ;

встановлення або ж оцінка ступеню шкоди життю та здоров'ю людини, навколишньому середовищу від фактичного впливу даного виду радіоактивних матеріалів;

встановлення вірогідного підприємства – власника досліджуваного матеріалу;

визначення родової та групової приналежності вилученого матеріалу. Встановлення групової належності ДІВ полягає у віднесенні об'єкту експертизи до певної частини (групи) об'єктів. Встановлення групової належності вилученого радіоактивного матеріалу має більше доказове значення, ніж визначення його родової належності;

вартісні оцінки вилученого ДІВ згідно офіційних каталогів їх легального використання та цін «чорного» ринку.

Типові питання. На вирішення експертизи радіоактивних матеріалів можуть бути поставлені такі питання:

1) Чи є наданий на дослідження матеріал (речовина) радіоактивним, якщо так, який його хімічний та радіоізотопний склад?

2) Якою є активність ядерного випромінювання та його тип, тобто, чи є він α -, β -, чи γ - випромінювачем?

3) Чи можна виявлений матеріал (речовину) застосувати чи використати для завдання шкоди здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу, якщо так, то яка його ступінь суспільної небезпеки?

4) Якого додаткового опромінювання зазнали учасники проведення слідчих дій та випадкові особи при контакті з ДІВ?

5) Чи забезпечує контейнер, в якому знаходиться матеріал (речовина), безпечні для оточуючих людей умови його зберігання та перевезення?

6) Чи є на наданих для дослідження предметах (одязі, автомобілі, предметах побуту тощо) ознаки радіоактивних матеріалів (речовин), виявлені в даної особи?

7) Чи однакові за хіміко-фізичним складом радіоактивні речовини, виявлені при особистому огляді даної особи з радіоактивними речовинами, які виготовлялися, використовувалися чи зберігалися на визначеному підприємстві?

Особливості призначення. Особливостями призначення та проведення експертиз радіоактивних матеріалів є те, що дослідження цих матеріалів можуть проводитися виключно в спеціалізованих установах профільного

відомства. Такі дослідження проводяться обмеженою кількістю лабораторій ядерно-фізичного профілю, які відсутні в експертних підрозділах МВС України та інших правоохоронних органах та експертних установах МЮ України. Однією з таких установ є Інститут ядерних досліджень Національної академії наук України, який визнаний головною експертною установою цього напрямку.

Заслугове на особливу увагу підготовчий етап призначення такої експертизи, в процесі якого слід суворо дотримуватись правил радіаційної безпеки під час транспортування та зберігання радіоактивних матеріалів. У таких випадках слідчий, який розслідує кримінальне правопорушення, зобов'язаний звернутись до спеціалістів даного профілю за технічною та методичною допомогою.

При дослідженні радіоактивних матеріалів судовий експерт має забезпечити всі заходи безпеки, спрямовані на недопущення забруднення територій та радіоактивного опромінення (забруднення) інших доказів. План таких заходів на проведення експертного дослідження радіоактивних матеріалів залучений персонал повинен розробити перед проведенням робіт поряд із описом порядку застосування спеціальних методів та технічних засобів, що застосовуються при дослідженні. Так, якщо доказ наданий окремим предметом, наприклад, у вигляді закритого (неметалевого) контейнера, то в даному випадку можливе застосування рентгенівського просвічування для з'ясування природи доказу та перевірки наявності чи відсутності в ньому вибухівки. І лише після переконання про відсутність небезпеки дозволяється проведення подальших дій.

4.7. Товарознавча експертиза

Предмет

Предметом товарознавчої експертизи є фактичні дані про споживчі товари, їх кількісні характеристики на підставі дослідження інформації, що міститься на маркуванні товарів та/або їх товарно-супровідних документах.

Об'єкти

Об'єктами товарознавчої експертизи є:

- непродовольчі товари – будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, культурно-побутові товари, побутова техніка, одяг, взуття, деревина тощо;
- продовольчі товари – молочні, м'ясні, зерноборошняні, кондитерські, смакові тощо;
- машини (генератори), обладнання, сировина;
- документи – рахунки фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків та підозрюваних, у яких найбільш повно відображені відомості про товарні об'єкти.

Завдання

До основних завдань товарознавчої експертизи відносяться: визначення вартості товарної продукції;

визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері;

визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності;

визначення змін показників якості товарної продукції;

установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника;

визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції вимогам чинних правил.

Типові питання

До переліку питань у товарознавчій експертизі відносять:

1) Яка вартість об'єктів дослідження, як на території України, так і за її межами?

2) Яке найменування та призначення товарів?

3) Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам товару?

4) Які дефекти має товар та чи можлива його реалізація за наявності виявлених дефектів?

5) Чи правильно виконані маркування та пакування товару?

6) Чи відповідає маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам?

7) Яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?

8) Яким характеристикам відповідає товар згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

9) Який розмір матеріальної шкоди, заподіяно власнику майна внаслідок його пошкодження (при пожежі, затопленні тощо)?

10) Яка ринкова вартість зерна (зернобобових культур) станом на дату укладання контракту з урахуванням його якісних показників?

Особливості призначення

В окремих випадках призначення та проведення товарознавчої експертизи має певні особливості. Однією з таких особливостей є визначення часу її призначення, при цьому слідчому необхідно враховувати характер та обсяги об'єктів дослідження.

До особливостей дослідження продовольчих товарів слід віднести випадки, коли вилучення товару відбувається у повному обсязі, однак експерту на дослідження направляється середня проба (зразок) від однорідної продукції (сипучої, рідкої чи в'язкої консистенції). У такому разі, відповідно до вимог нормативних документів (відносно порядку, кількості та методів відбору проб), їх відбір має проводитися із використанням необхідного обладнання та устаткування.

Окремою особливістю призначення товарознавчої експертизи є випадки, коли товарні об'єкти, які мають бути досліджені – відсутні. У цьому разі, судово-товарознавча експертиза проводиться за матеріалами кримінального провадження. Об'єктами експертизи стають надані у повному обсязі документи

(рахунки фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків та підозрюваних), у яких найбільш повно відображені відомості про товарні об'єкти.

4.8. Транспортно-товарознавча експертиза

Предмет

Предметом транспортно-товарознавчої експертизи є фактичні дані та обставини, що встановлюється в процесі дослідження колісних транспортних засобів, судноплавних засобів та літальних апаратів, пов'язаних з ними матеріальних об'єктів, з метою встановлення їх вартості, збитків, завданих його власнику, тощо.

Об'єкти

Об'єктами дослідження при проведенні транспортно-товарознавчих експертиз є:

- колісні транспортні засоби (далі – КТЗ) – автомобілі легкові, вантажні, спеціалізовані, автобуси, самоскиди, сідлові тягачі, трактори та інша сільськогосподарська та будівельна техніка, електромобілі, тролейбуси, причіпний склад деталі та деталі, вузли агрегати до них;

- літальні апарати – літаки, гелікоптери, планери, дрони та деталі, вузли агрегати до них;

- судноплавні засоби – кораблі, яхти, катери, буксири, баржі та деталі, вузли агрегати до них.

Завдання

До числа основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи належить визначення ринкової вартості КТЗ, їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останнього.

Перед транспортно-товарознавчою експертизою можуть ставитись також питання про складові основного завдання або споріднені з ним, якщо такі питання пов'язані з придбанням та експлуатацією колісних транспортних засобів.

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Яка ринкова вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

2) Яка вартість КТЗ (зазначаються марка, модель КТЗ, ідентифікаційний номер), його складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)?

3) Яка ринкова вартість сільськогосподарської та будівельної техніки? (примітка: визначається вартість техніки, обладнаної силовим агрегатом та самохідним шасі, зокрема тракторів, комбайнів тощо)

4) Яке значення становить величина втрати товарної вартості КТЗ на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

5) Яка утилізаційна вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний реєстраційний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

6) Яка ліквідаційна вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється його вартість)?

7) Яка вартість матеріального збитку (шкоди), завданого(ї) власнику КТЗ (зазначаються прізвище, ім'я та по батькові власника, марка, модель КТЗ, його державний реєстраційний номер) унаслідок (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди) на дату оцінки (зазначається дата, на яку оцінюється вартість)?

8) Чи укомплектовано КТЗ відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника? Якщо ні, то в чому саме полягає неукомплектованість?

9) Яка дата виготовлення даного КТЗ (його складової)?

10) До якого типу належить даний двигун, які його основні характеристики?

11) Чи можливо провести ремонтно-відновлювальні роботи пошкодженого КТЗ (його складових)? Якщо можливо, то який обсяг, характер і вартість цих робіт на дату оцінки (зазначається дата, на яку проводиться оцінка майна)?

12) Яке значення становить коефіцієнт фізичного зносу складових зазначеного КТЗ?

13) Яке значення становить процентний показник ринкової вартості КТЗ?

14) Чи відповідають виконані ремонтно-відновлювальні роботи нормативним вимогам?

15) Яким характеристикам (у тому числі типу) відповідає КТЗ згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

Особливості призначення

На дослідження експерту надаються КТЗ та документація, що стосується його реєстрації, матеріали розслідування події, що призвела до матеріальної шкоди, а також документи, у яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання.

У разі потреби виклик зацікавлених осіб на технічний огляд КТЗ здійснюється замовником експертизи із зазначенням дати, місця та часу проведення огляду (після їх узгодження з експертом).

4.9. Товарознавча експертиза військового майна

Предмет. Предметом експертизи є фактичні дані про зброю, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військову та спеціальну техніку та інше військове майно, які стали об'єктами розкрадання з

боку окремих військових службових осіб, шляхом зловживання ними своїм службовим становищем.

Об'єкти

До об'єктів експертизи належать: військове майно, військова техніка та озброєння.

Завдання

Завдання, що ставляться перед товарознавчою експертизою військового майна, техніки та озброєння:

визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно;

визначення типу та призначення наданих на дослідження об'єктів;

визначення характеристик та властивостей наданих на дослідження об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності;

визначення виробника, країни походження, року виготовлення (комплексно з трасологічним дослідженням) наданих на дослідження об'єктів;

визначення змін показників якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна).

Типові питання

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

- 1) Яке найменування та призначення наданого на дослідження об'єкта?
- 2) Яким підприємством і коли виготовлений наданий на дослідження об'єкт (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)?
- 3) Який рік виготовлення наданого на дослідження об'єкта? (Вирішується комплексно з трасологічним дослідженням за умови наявності маркувальної інформації)
- 4) Яким характеристикам та властивостям відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності відповідає наданий на дослідження об'єкт?
- 5) Чи укомплектовано наданий на дослідження об'єкт відповідно до нормативно-технічної документації, якщо ні, то в чому саме полягає неуплектованість або невідповідність?
- 6) Чи відповідає якісний стан об'єкта вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам? Якщо ні, то в чому полягає така невідповідність? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна)
- 7) Які дефекти, ушкодження має наданий на дослідження об'єкт? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива експлуатація об'єкта за призначенням при наявності виявлених дефектів? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна)
- 8) Чи можуть бути усунуті виявлені у наданого на дослідження об'єкта дефекти та ушкодження, якщо так, то в який спосіб? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна)
- 9) Який ступінь зносу наданого на дослідження об'єкта?

10) Яка залишкова вартість об'єкта станом на визначену дату?

11) Яка ринкова вартість об'єкта станом на визначену дату (з урахуванням наданої експерту інформації щодо укладених угод купівлі-продажу аналогічних об'єктів на міжнародному ринку)?

12) Яка вартість ліквідації об'єкта станом на визначену дату?

13) Який розмір матеріального збитку, завданий у результаті пошкодження об'єкта, в тому числі з урахуванням наданої у розпорядження експерта калькуляції відновлювального ремонту?

14) Який розмір матеріального збитку, завданий в разі повного знищення об'єкта, в тому числі в результаті бойових дій?

Особливості призначення

Обов'язковим етапом експертного дослідження є огляд об'єктів, що відносяться до військового майна, за якого органолептичними методами визначають його ідентифікаційні дані, комплектність, укомплектованість, технічний стан, обсяг і характер пошкоджень, інші показники на момент огляду.

4.10. Експертиза матеріалів, речовин та виробів

В експертизі матеріалів, речовин та виробів розрізняють такі основні підвиди експертизи: 1) волокон і волокнистих матеріалів; 2) лакофарбових матеріалів і покриттів; 3) нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; 4) ґрунтів; 5) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 6) сильнодійних і отруйних речовин; 7) рідин, що містять спирт; 8) металів і сплавів та виробів з них; 9) полімерних матеріалів; 10) скла, кераміки; 11) речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин.

Предмет. Предмет експертизи матеріалів, речовин та виробів відрізняється залежно від її видів.

Предметом дослідження *наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів* є фактичні дані щодо обставин кримінального провадження, котрі встановлюються на основі спеціальних знань про наркотичні засоби, дослідження об'єктів та інших матеріалів провадження, у зв'язку з якими призначено експертизу.

Предметом експертизи *нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів* є фактичні дані, які встановлюються на основі загальних положень методики дослідження матеріалів і речовин та спеціальних галузей знань – нафтохімії, технології нафтопереробки тощо.

Предметом експертизи *рідин, що містять спирт*, є встановлення фактичних даних про розслідувану подію на основі використання спеціальних знань у галузі судової експертології, хімії, технології виготовлення речовин, що містять спирт, та методів їх дослідження, й ін.

Об'єкти. Об'єкти, щодо яких проводиться експертиза матеріалів, речовин та виробів, корелюються з назвами підвидів цієї експертизи:

- волокна і волокнисті матеріали;

- лакофарбові матеріали і покриття;
- нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали;
- ґрунти;
- наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори;
- сильнодіючі і отруйні речовини;
- рідини, що містять спирт;
- метали і сплави, а також вироби з них;
- полімерні матеріали;
- скло, кераміка;
- речовини хімічних виробництв та спеціальні хімічні речовини.

Наприклад, об'єктами дослідження *експертиз наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів* є: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, обладнання для їх виготовлення: продукти переробки коноплі у вигляді подрібнених частин цієї рослини (гашиш, анаша, марихуана); смоли коноплі (таблетки чорного або буро-коричневого кольору); продукти переробки маку опійного у вигляді опію-сирцю; героїн (діацетил-морфін – кристалічна речовина білого кольору); синтетичні наркотики (метадон, амфетамін, засоби на основі алкалоїдів опійної групи); фармацевтичні препарати, оцтовий ангідрид, ефедрин, ергометрин, лізергінова кислота; ватні тампони, бинти, ганчірки просякнуті цими речовинами.

Завдання

Основними завданнями, спільними для всіх видів експертизи матеріалів, речовин та виробів, є:

виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинки фарби, сліди паливно-мастильних матеріалів, сліди металізації, мікрОВОЛОКОН, частинки наркотичних засобів тощо);

визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо);

установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин;

установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела (вирішення питання про походження матеріалів і речовин з певного джерела залежить від ряду особливостей об'єкта, а також від наявності в конкретній установі потрібного обладнання та спеціалістів. Тому з приводу постановки цього питання доцільно попередньо отримати консультацію у експерта або спеціаліста).

Типові питання

Експертиза волокон і волокнистих матеріалів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-нашарування (мікрочастинки волокон), яка їх природа?

2) Чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна-нашарування спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина іншого одягу (зазначається її назва, кому вона належить)?

3) Чи були в контакті дані предмети одягу (інші об'єкти волокнистої природи)?

4) Чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу?

5) Чи є в піднігтьових зрізах даної особи мікрочастинки волокон спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина даного предмета одягу?

6) Які пошкодження (механічні, термічні, хімічні) існують на наданому виробі?

7) Чи є ці пошкодження на виробі експлуатаційними, виробничими дефектами чи наслідком хімічного чищення?

8) Чи відповідає фактичний волокнистий склад виробу, визначеному на маркірувальній стрічці?

Експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки лакофарбових матеріалів (покриттів)?

2) Чи є дана речовина фарбою, до якого виду фарби вона належить?

3) Чи походять дані частинки від стандартного лакофарбового покриття легкового (вантажного) автомобіля?

4) Чи придатні частинки фарби, знайдені на місці події (предметі-носії), для ідентифікації за ними конкретної пофарбованої поверхні?

5) Чи мають надані зразки лакофарбових речовин (частинок покриттів) спільну родову (групову) належність?

6) Чи не становили раніше окремі частини лакофарбового покриття одну пофарбовану поверхню?

7) Яким способом пофарбовано даний предмет?

8) Чи проводилось перефарбування даного предмета?

Експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі-носії сліди нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів? Якщо є, яких саме?

2) Чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів? Якщо належать, то до якого їх роду (виду)?

3) Чи мають дані нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?

4) Чи не походять дані нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали з однієї ємності?

Експертиза ґрунтів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?

2) Чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?

3) Чи походять дані нашарування (зазначається, які саме) з певної ділянки місцевості?

4) Який механізм утворення нашарувань ґрунту?

5) Яка характеристика місцевості, з якої походять нашарування ґрунту на об'єктах-носіях?

Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів

Під час призначення експертизи на її вирішення можуть бути поставлені діагностичні та ідентифікаційні питання.

Діагностичні:

1) Чи є надана на дослідження речовина наркотичним засобом, психотропною або сильнодіючою речовиною чи прекурсором?

2) Якщо надана на дослідження речовина належить до наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих речовин або прекурсорів, то до якої саме групи?

3) Яка кількість наданого наркотичного засобу, психотропної, речовини, прекурсорів?

4) Чи містяться наркотичні компоненти у речовині, рослинній масі, розчині, що надані на дослідження, а якщо так, то який їх кількісний вміст?

5) Чи є сліди наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих речовин, прекурсорів на наданих на дослідження об'єктах, і якщо так, то які й на яких саме об'єктах?

6) Чи є сліди наркотичних засобів у піднігтьовому вмісті певної особи, а якщо так, то яких саме?

7) Яким є технологічний процес виготовлення наданої на дослідження речовини?

8) Чи є виявлені під час обшуку записи, формули описами технологічного процесу з виготовлення наркотичного засобу?

Ідентифікаційні:

1) Чи становили раніше єдину масу, єдине ціле надані на дослідження наркотичні засоби, психотропні або сильнодіючі речовини чи прекурсори, вилучені з різних джерел?

2) Чи мають надані на дослідження наркотичні засоби спільну родову, групову належність за використаною для їх отримання сировиною, і якщо так, то яку саме?

3) Чи за однією технологією отримані надані на дослідження наркотичні засоби, і чи виготовлені вони на конкретному підприємстві (заводі)?

4) Чи виготовлені надані на дослідження наркотичні засоби або психотропні, речовини з використанням певного обладнання?

Експертиза сильнодійних і отруйних речовин

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі носії (зазначається, на якому саме) сліди сильнодійних чи отруйних речовин?

2) Чи є даний засіб сильнодійною чи отруйною речовиною і яким (якою) саме?

3) Чи мають дані сильнодійні чи отруйні речовини спільну родову (групову) належність?

4) Чи мають дані сильнодійні чи отруйні речовини спільне джерело походження за якісним та відносним кількісним складом?

Експертиза рідин, що містять спирт

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є в даній ємності (склянці, банці тощо) або на поверхні предмета (на одязі, папері) сліди рідин, що містять спирт?

2) Чи належить дана рідина до міцних алкогольних напоїв? Якщо належить, то до якого їх виду, та чи відповідає ця рідина вимогам ДСТУ?

3) Чи є дана рідина етиловим спиртом та чи відповідає вона вимогам ДСТУ?

4) Чи мають дані зразки спиртових рідин спільну родову (групову) належність?

5) Промисловим чи саморобним способом виготовлена спиртова рідина?

6) Чи придатний даний пристрій для виготовлення міцних спиртних напоїв?

7) Чи відповідає за своїми характеристиками алкогольний напій у даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?

Експертиза металів і сплавів та виробів з них

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на об'єкті-носії (зазначається, на якому саме) сліди або мікрочастинки металу (сплаву) і якого (яких) саме?

2) З якого металу (сплаву) виготовлено даний об'єкт?

3) Чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?

4) Яка марка металу (сплаву) виготовленого виробу?

5) Чи виготовлена деталь промисловим способом чи в непромислових умовах?

6) Чи відповідає якісний і кількісний хімічний склад виробу технічним умовам (ТУ, ДСТУ)?

Експертиза полімерних матеріалів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі-носії мікрочастинки полімерного матеріалу?

2) До якого роду (виду) належить даний полімерний матеріал?

3) З якого виду полімерного матеріалу виготовлено даний предмет?

4) Чи мають дані зразки полімерних матеріалів спільну родову (групову) належність?

Експертиза скла, кераміки

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи є на предметі-носії мікрочастинки скла (кераміки)?

- 2) До якого роду (виду) належить дане скло (кераміка)?
- 3) З якого виду скла (кераміки) виготовлено даний предмет?
- 4) Чи мають дані зразки скла (кераміки) спільну родову (групову) належність?

Експертиза речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- 1) Яка природа речовини, наданої на дослідження?
- 2) Чи є нашарування спеціальних хімічних речовин на предметах-носіях (грошових купюрах, змивах з рук тощо)?
- 3) Чи мають надані речовини спільну родову належність?

Особливості призначення

Особливості призначення досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Об'єкти дослідження цієї категорії кримінальних правопорушень, як правило, виготовлені на підприємствах, а тому на експертне дослідження вони надходять у в тій формі, в якій вони випускаються – у фабричній упаковці, у вигляді ампул, шприц-тюбів, блістерів з таблетками та капсулами, але можуть бути й без неї (насіпом або наливом), якщо мова йдеться про вилучення об'єктів в процесі виготовлення або збуту як сировини.

При надходженні до 10 упаковок вони досліджуються всі, із партії 10-100 упаковок довільно відбираються 10. Якщо надано більше 100 упаковок, довільно відбирають кількість, що дорівнює кореню квадратному із загальної кількості упаковок, округленому до найближчого більшого цілого числа.

4.11. Економічні експертизи

Підвидами економічної експертизи є: експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій.

Предмет

Предметом економічної експертизи є питання, що виникають у органів досудового розслідування та суду щодо фінансово-господарських операцій, зафіксованих ревізіями, аудитами та перевітками, вирішення яких потребує спеціальних економічних знань під час розслідування корупційних правопорушень, пов'язаних із виявленими розкраданнями.

Об'єкти

Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені у бухгалтерських документах та облікових регістрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді.

До безпосередніх об'єктів відносять:

- первинні документи, де зафіксовані господарські операції;

- бухгалтерські та інші облікові реєстри, в яких відображаються господарські операції, комп'ютерна інформація;
- форми фінансової та податкової звітності;
- акти проведення ревізії та матеріали інвентаризації;
- накази, трудові договори, контракти, договори про повну матеріальну відповідальність, посадові інструкції тощо;
- висновки експертів з інших галузей знань, наприклад почеркознавчої експертизи, у висновку якої було встановлено – ким із числа посадових осіб підприємства виконано рукописні записи чи підписи на відповідному документі.

Завдання

До завдань судово-економічної експертизи відносять:

встановлення суми нестач або лишків матеріальних цінностей і грошових коштів;

встановлення та підтвердження розміру матеріальної шкоди, що було завдано посадовими особами;

перевірка правильності списання сировини та матеріалів, цільового використання коштів; перевірка правильності методики проведення документальної ревізії та достовірності її висновків.

Типові питання

На вирішення експертизи при проведенні *дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності* ставляться такі питання:

1) Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації нестача (надлишки) грошових коштів на суму (зазначається сума) на підприємстві?

2) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, могли призвести до матеріальних збитків (нестачі грошових коштів), і хто був зобов'язаний забезпечити дотримання цих вимог?

3) Чи підтверджуються документально нестача товарно-матеріальних цінностей на підприємстві за період роботи матеріально відповідальної особи, у розмірі (указуються кількісні та вартісні показники)?

4) Чи підтверджується встановлений перевіркою розмір матеріальної шкоди, заподіяної (зазначається кому) в зв'язку з нестачею товарно-матеріальних цінностей, яку встановлено інвентаризацією за актом інвентаризаційної комісії?

5) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, могли призвести до матеріальних збитків (нестача, необґрунтоване списання матеріалів, сировини та готової продукції)?

6) Чи підтверджуються документально висновки ревізії у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт з урахуванням висновків технічних експертиз?

7) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського та податкового обліку, призвели до несплати податків та обов'язкових платежів внаслідок заниження об'єктів оподаткування?

На вирішення експертизи при проведенні *дослідження документів фінансово-господарської діяльності* ставляться такі питання:

1) Які основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності та прибутковості) господарсько-фінансової діяльності (зазначити організацію) на дату укладення або закінчення строку дії угоди (зазначити реквізити)?

2) Як указані показники вплинули на результати фінансово-господарської діяльності підприємства?

3) Чи підтверджується документально розмір внеску до статутного фонду підприємства, та яка частка, відповідно до статутних документів, підлягає поверненню учаснику (учасникам), що вибули зі складу засновників і на яку суму?

4) Який розмір збитку від необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати організації за період (зазначається який) і в якій сумі?

5) Які порушення вимог чинних нормативних актів, що регламентували на встановлений період ведення бухгалтерського обліку і контролю, призвели до матеріальних збитків від заниження орендної плати?

6) Відповідно до наданих установчих і первинних документів, чи є у вартості об'єктів нерухомості (яких конкретно), що підлягали приватизації, частка фінансування споруд за рахунок державних коштів?

На вирішення експертизи при проведенні дослідження *документів фінансово-кредитних операцій* ставляться такі питання:

1) Чи відповідає вимогам чинного законодавства документальне оформлення операцій (яким банком) з надання кредитів у частині повноти нарахування та сплати відсотків за користування кредитами (якому позичальнику)?

2) Чи відповідає перелік документів, наданих підприємством банку для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?

3) Якими бухгалтерськими документами підтверджується наявність у підприємства майна, що надано ним у заставу за кредитною угодою?

4) У якій сумі завдані збитки банку в результаті необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (№, дата)?

5) Чи відповідає вимогам чинних нормативних актів документальне оформлення операцій (яким банком) за надання кредитів та повнота нарахування і сплата відсотків за користування кредитами (якому позичальнику) за кредитною угодою (№, дата)?

6) Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (№, дата)?

7) Які допущені порушення вимог нормативних актів, що регулюють порядок видачі, погашення кредитів, їх обліку та контролю, хто з посадових осіб був зобов'язаний забезпечити виконання встановлених правил?

8) Чи підтверджується документально дотримання банком (назва) відповідних нормативів відрахувань до страхового резерву?

Особливості призначення. Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи слід надати документи бухгалтерського та податкового

обліку, які містять відомості, вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути: прибуткові та видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, табелі, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси та інші первинні та зведені документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності.

Якщо ведення бухгалтерського обліку здійснювалось в електронному вигляді, експертові надаються документи на машинних носіях (роздруківки реєстрів бухгалтерського обліку), обов'язково завірені в установленому порядку.

4.12. Інженерно-технічні експертизи

Існують такі підвиди інженерно-технічних експертиз: 1) автотехнічна експертиза; 2) транспортно-трасологічна експертиза; 3) залізнично-транспортна експертиза; 4) експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП; 5) будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи; 6) земельно-технічна та оціночно-земельна експертизи; 7) експертиза з питань землеустрою; 8) пожежно-технічна експертиза; 9) експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці; 10) гірничотехнічна експертиза; 11) інженерно-екологічна експертиза; 12) електротехнічна експертиза; 13) експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів; 14) експертиза телекомунікаційних систем та засобів; 15) електротранспортна експертиза; 16) експертиза технічного стану ліфтів; 17) теплотехнічна експертиза.

Під час розслідування корупційних правопорушень найчастіше проводяться такі інженерно-технічні експертизи:

- *будівельно-технічні* з дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів;

- *оціночно-будівельні* з визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд;

- *земельно-технічні* з дослідження розподілу земель та визначення порядку користування земельними ділянками;

- *оціночно-земельні* дослідження з оцінки земельних ділянок.

Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертиза.

За допомогою будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи найбільш точно й достовірно можна встановити якість, будівельних і ремонтних робіт, виконаних на всіх етапах будівництва, їх відповідність будівельним нормам і договору, а також якість і кількість використаних

будівельних матеріалів та їх відповідність вказаним у будівельно-монтажній документації, визначити оціночну вартість будівельних об'єктів і споруд.

Предмет

Предметом досліджень будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи є фактичні дані, які встановлюються експертом за конкретними матеріалами досудового розслідування чи судового провадження, а саме: відповідності будівельного об'єкта певній нормі, правилу, регламенту та визначення його оціночної вартості.

Об'єкти

Об'єктами будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи є: будівлі, споруди, інженерні мережі, будівельні матеріали, конструкції, документація на будівельні об'єкти (проектно-кошторисна, звітна, технічна тощо).

Завдання

Основними завданнями будівельно-технічних та оціночно-будівельних експертиз є:

встановлення відповідності (невідповідності) збудованої або реконструйованої будівлі проекту і вимогам державних будівельних норм (далі – ДБН) України або будівельних норм і правил (далі – БНіП);

визначення ринкової, ліквідаційної вартості будівель і споруд, земельних ділянок виділених під будову;

визначення вартості будівельних робіт (спорудження будівель, їх переобладнання, ремонт, благоустрій території тощо);

встановлення відповідності проектно-кошторисної документації вимогам ДБН, БНіП та інших державних стандартів з питань будівництва;

встановлення правильності складання державної звітності про виконання будівельних робіт;

визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам;

розробка варіантів поділу будинків і надвірних будівель відповідно до ідеальних часток кожного зі співвласників;

розробка варіантів порядку користування земельною ділянкою, на якій розташовані будівлі, що належать громадянам на правах спільної власності;

визначення технічного стану будівель, споруд, інженерного обладнання (відсоток зносу, придатність до експлуатації, необхідність ремонту, наявність дефектів тощо).

Типові питання

До основних питань *будівельно-технічних експертиз* відносять:

1) Чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, БНіП тощо)?

2) Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

3) Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?

4) Якщо ні, то в чому вони полягають?

5) Чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?

6) Якщо ні, то в чому вони полягають?

7) Який перелік та обсяг фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції)?

8) Яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?

9) Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва?

10) Чи відповідає первинна звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3) з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?

11) Який вид будівництва (нове, реконструкція, капітальний ремонт) фактично виконаний на об'єкті?

12) Чи є об'єкт нерухомим майном?

13) Який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?

14) Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди)?

15) Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?

16) Які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення) виникли внаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на територіях?

17) Яка технічна причина пошкоджень та руйнувань об'єкта нерухомого майна (елементів, конструкцій, інженерних мереж)?

18) Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту?

19) Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників?

20) Чи належить будівля за архітектурним вирішенням до категорії культових споруд: храмів, церковних споруд?

До основних питань **оціночно-будівельних експертиз** відносять:

1) Яка вартість (ринкова, залишкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) об'єкта нерухомого майна?

2) Яка вартість частки об'єкта нерухомого майна?

3) Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

Земельно-технічна експертиза

Земельно-технічна експертиза полягає у дослідженні земельних ділянок з метою визначення та встановлення їх меж та площі, розділу і порядку

користування земельними ділянками, розташування будинків та інших споруд щодо меж тощо.

Предмет. Предметом земельно-технічної експертизи є виявлення та дослідження обставин, які пов'язані із зміною фізичних характеристик, меж земельних ділянок, розташування об'єктів відносно меж земельних ділянок.

Об'єкти. Об'єктами дослідження є земельні ділянки, а також правовстановлююча та технічна документація на них.

Завдання. Основними завданнями земельно-технічної експертизи є:

визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо);

визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації;

визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки;

визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування);

визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервітуту.

Типові питання

Орієнтовний перелік питань, що можуть вирішуватись земельно-технічною експертизою:

- 1) Який фактичний порядок користування земельною ділянкою?
- 2) Яка конфігурація, проміри та площа земельної ділянки, що перебуває у користуванні співвласника?
- 3) Чи відповідає фактичне розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок технічній документації?
- 4) Чи є порушення меж (або накладання) земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки?
- 5) Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів розділити земельну ділянку (встановити порядок її користування) відповідно до часток співвласників та вимог нормативно-правових актів?
- 6) Які варіанти технічно можливі для влаштування проїзду на земельну ділянку?
- 7) Чи є технічна можливість встановлення земельного сервітуту на ділянці?

Оціночно-земельна експертиза

Оціночно-земельна експертиза – це дослідження, яке пов'язано із визначенням достовірності різних видів вартості земельних ділянок.

Предмет. Предметом дослідження є визначення відповідності вартості земельних ділянок встановленим вимогам нормативно-правових актів.

Об'єкти

Об'єктами дослідження є: земельні ділянки, правовстановлююча та технічна документація із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки.

У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлюючу документацію на ці об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки.

Завдання

Основними завданнями оціночно-земельної експертизи є:
експертна грошова оцінка земельних ділянок;
експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки;
визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Типові питання

Орієнтовний перелік питань, що можуть вирішуватись оціночно-земельною експертизою:

- 1) Яка вартість (ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) земельної ділянки?
- 2) Яка вартість (ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) частки земельної ділянки?
- 3) Яка вартість права користування (постійного, оренди) земельною ділянкою?
- 4) Чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

4.13. Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів

Предмет

Предметом дослідження комп'ютерної техніки і програмних продуктів при розслідуванні корупційних правопорушень є факти і обставини, що встановлюються на основі дослідження закономірностей експлуатації апаратних засобів комп'ютерних систем – матеріальних носіїв інформації про факти чи події, що мають значення у кримінальному провадженні.

Об'єкти

Об'єктами експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є вилучені під час процесуальних дій або заходів забезпечення кримінального провадження:

- комп'ютерна техніка (персональні комп'ютери (настільні, портативні), мережеві апаратні засоби (сервери, робочі станції, активне обладнання);

- носії інформації (дискети, жорсткі диски, CDR-диски, флеш-карти тощо);
- периферійні пристрої (принтери, сканери, звукові карти);
- програмні продукти;
- портативні системи (смартфони, планшети, мобільні телефони тощо);
- вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів (відео-реєстратори, цифрові камери, бортові комп'ютери);
- комплектуючі зазначених компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо);
- пристрої, що не є комп'ютерами в класичному розумінні (електронні касові апарати, гральні автомати, карт-рідери тощо).

Найчастіше об'єкти експертизи є засобами вчинення корупційних правопорушень і використовуються з метою підробки документів, приховування слідів правопорушення. Крім того, магнітні носії серверів, комп'ютерів, смартфонів, планшетів, мобільних телефонів, відео-реєстраторів, цифрових камер, бортових комп'ютерів можуть зберігати чи приховувати інформацію, що становить інтерес для досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Завдання

До основних завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів належать:

- установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів;
- установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення;
- виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях;
- установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку.

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- 1) Чи міститься на даному носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді?
- 2) Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача?
- 3) Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації?
- 4) Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?
- 5) Яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?
- 6) Яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст)?
- 7) Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно... (зазначити зміст)?

8) Чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (вказати, яке саме – встановлене, не встановлене) програмне забезпечення?

9) Які функціональні несправності мають дане комп'ютерне обладнання або його окремі складові та пристрої і як ці несправності впливають на роботу обладнання в цілому?

10) Чи можливо виконання певних дій за допомогою даного програмного продукту?

11) Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?

12) Чи реалізовані у даному програмному продукті (програмному коді) функції, передбачені технічним завданням на його розробку?

Особливості призначення

Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій).

Для збереження наданих на дослідження носіїв інформації в робочому стані вони надаються в окремих пакуваннях. Системні блоки персональних комп'ютерів надаються у пакуванні, що унеможливує доступ до носіїв інформації безпосередньо чи підключення системного блока до мережі живлення.

Для встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам експерту надається носій з копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду.

Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них.

З метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

4.14. Фотопортретна експертиза

Предмет

Предметом дослідження фотопортретної експертизи (ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об'єктами) є факти, що мають значення у кримінальних провадженнях, пов'язаних з ідентифікацією особи за ознаками обличчя, що зафіксовані у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях.

Об'єкти

Об'єктами експертизи є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовані портрети ототожнюваної особи. Це можуть бути фотознімки особи:

- в документах (у паспорті, посвідченні водія тощо);

- аматорські та професійні художні знімки, представлені свідками чи вилучені при проведенні слідчих (розшукових) дій;

- порівняльні зразки.

Для ототожнення особи в якості порівняльних зразків найбільш придатними є фотознімки, виготовлені з додержанням правил сигналетичної (розпізнавальної) фотографії, а також поширені в побуті аматорські чорно-білі та кольорові знімки, виготовлені за допомогою як цифрових, так і аналогових фотоапаратів та відеокамер.

До об'єктів також відносять зображення осіб, отримані з телевізійних камер та систем відеоконтролю приміщень, територій, технічних засобів тощо.

Завдання

Головним завданням портретної експертизи є ідентифікація особи за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом.

Типові питання

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи зображена на даному фотознімку особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?

2) Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?

3) Чи зображена на фотознімку невпізаного трупа особа (прізвище, ім'я, по батькові), фотокартки якої надано як зразки?

Особливості призначення

Порівняльними матеріалами для ідентифікації особи за фотознімком можуть бути достовірні фотографії та відеозапис цієї особи (любительські, професійні, а також експериментальні). Доцільно, щоб серед порівняльних зразків були знімки, близькі до досліджуваного за часом зйомки і ракурсом зображення.

Необхідно врахувати факт, що для успішної ідентифікації особи за фотопортретом необхідно надавати порівняльні зразки фотопортретів особи, близької за віком до особи, фотопортрет якої досліджується.

Експертиза ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об'єктами призначається у ситуаціях, коли органи розслідування або суд не мають можливості іншим шляхом достовірно встановити особу, визначити факт належності документів, що засвідчують особу та інші обставини, які мають істотне значення для розслідування.

4.15. Експертиза відео,- звукозапису

Експертиза відео,- звукозапису складається з трьох самостійних експертних підвидів:

- технічного дослідження матеріалів та засобів відео,- звукозапису;
- дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення;
- лінгвістичного дослідження усного мовлення.

Предмет. Предметом експертизи відео,- звукозапису є фактичні дані, пов'язані із технікою та технологією виготовлення відеофонограми (фонограми) та дикторів, мовлення яких на ній зафіксовано.

Об'єкти. Об'єктами дослідження експертизи відео,- звукозапису є звукова, у тому числі й мовленнєва інформація, яка зафіксована на відео та фонограмах, а також носії й технічні засоби зняття й фіксації такої інформації.

Експертиза з технічного дослідження матеріалів та засобів відео,- звукозапису.

При фіксації звуку, в тому числі й мовлення, сигнали трансформуються і, залежно від використаної техніки та технології фіксації, можуть спотворюватись. Крім того, оригінальні записи можуть піддаватись різноманітним впливам і маніпуляціям, що може призвести як до порушення їх інформаційного змісту, так і до зміни технічних параметрів зафіксованих сигналів.

Встановлення цих та інших даних, які стосуються техніки та технології виготовлення відеофонограми, становить *предмет* цього підвиду експертизи, яка базується на фізичних і технічних закономірностях відображення слідової інформації у відеофонограмах.

Типові питання

До типових ідентифікаційних питань відносять:

1) Чи виготовлена фонограма розмови, що зафіксована на мікродискеті, серійний № 64Н25, за допомогою наданого на дослідження цифрового диктофона «Sony», серійний № AP 23456?

2) Чи за допомогою одного й того самого засобу запису виготовлено фонограми на касетах № 1 і № 2?

До діагностичних завдань відносять визначення оригінальності, неперервності, монтажу відеофонограми; встановлення технічних параметрів носія та засобів запису; встановлення технологічних схем, технічних засобів і каналів відео-, звукозапису.

Типовими діагностичними питаннями є:

1) Оригіналом чи копією є представлена на експертизу фонограма?

2) Чи фіксувалася фонограма безперервно?

3) Чи піддавалась вона монтажу або будь-яким іншим змінам?

4) Чи одночасно зафіксовано звук і відеозображення у відеофонограмі?

5) Чи використовувався радіоканал для отримання інформації, зафіксованої на відеофонограмі?

6) Чи могла бути отримана відеофонограма таким чином, як викладено у протоколі допиту свідка?

7) Чи є запис оригіналом та чи піддавався він змінам (дати і часу трансляції телепрограми)?

8) Який тип носія використовувався для запису фонограми?

9) Який вид і клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми?

10) У якому форматі зафіксована відеофонограма?

Експертиза із дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення

Найбільш поширеним акустичним об'єктом дослідження є усне мовлення особи, зафіксоване у фонограмі. Особливості мовлення людини залежать від анатомічної будови її органів, що беруть участь у мовотворенні, та мовленнєвих навичок цієї людини, набутих у процесі розвитку та навчання. Під впливом зазначених чинників формується індивідуальний мовленнєвий стереотип особи. У межах фоноскопичної експертизи він розглядається як фізичне (акустичне) явище, яке визначається фізичними параметрами мовленнєвих сигналів. Сукупність встановлених параметрів та особливостей мовленнєвого стереотипу особи створює підґрунтя для її ідентифікації за ознаками мовлення.

Типові питання

На вирішення експертизи ставляться ідентифікаційні та діагностичні питання.

Ідентифікаційні – встановлення особи, голос та мовлення якої зафіксовано у фонограмі розмови, ототожнення джерел звуку тощо:

1) Чи брав участь гр. Н. у розмові, зафіксованій у часовому інтервалі 01:00–25:00 (хв. : сек) запису на мікродискеті (№ 1)?

2) Якщо так, то які слова та фрази належать саме йому?

3) Однією чи різними особами вимовлено фрази, зафіксовані у фонограмах розмов № 1 та № 2 і, відповідно, позначені в протоколі прослуховування фонограм символами М1 та М2?

4) Чи з одного джерела походять звукові сигнали, зафіксовані у фонограмах № 1 та № 2?

Діагностичні – встановлення придатності мовленнєвих сигналів для ідентифікації диктора, віднесення сигналів до відповідного класу джерел звуків тощо:

1) Чи придатні фонограми розмов для ідентифікації особи за мовленням?

2) Скільки осіб брали участь у розмові?

3) У якому звуковому середовищі (наприклад у закритому приміщенні чи на подвір'ї) велася розмова, зафіксована у фонограмі?

4) Які з розмов на представлених фонограмах є телефонними?

5) Записане джерело звуку перебувало в нерухомому стані чи в русі?

Експертиза лінгвістичного дослідження усного мовлення.

Лінгвістична експертиза усного мовлення встановлює фактичні дані, що відображаються у звукозапису мовлення людини і дістають вияв у формі її індивідуальної реалізації. При лінгвістичному аналізі визначаються як загальні ознаки мовлення людини (характеристики голосу, мова спілкування тощо), так і окремі особливості його реалізації на різних лінгвістичних рівнях (фонетичному, просодичному, лексичному тощо), сукупність яких є індивідуальною для кожного диктора.

Типові питання

На вирішення лінгвістичного дослідження усного мовлення ставляться ідентифікаційні та діагностичні питання.

Ідентифікаційні – встановлення особи, голос і мовлення якої зафіксовано у фонограмі розмови:

1) Чи зафіксовано мовлення особи на звукозаписі (зазначається носій та назва файлу)? Якщо так, то які слова й висловлювання промовлені саме нею?

2) Чи зафіксовано у файлі (зазначається назва файлу) на часовому відрізку запису (зазначаються відрізок запису з год: __ хв: __ с: __ по год: __ хв: __ с: __) мовлення особи? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені цією особою?

3) Чи зафіксовано у файлі (зазначається назва файлу) на часовому відрізку запису, що починається словами (зазначаються слова) і закінчується словами (зазначаються слова), мовлення особи? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені цією особою?

4) Однією чи різними особами промовлені слова й висловлювання, що зафіксовані на звукозапису, збереженому на носії (зазначається носій) в файлі (зазначається назва файлу)?

5) Однією чи різними особами промовлені слова й висловлювання, що зафіксовані на звукозапису, збереженому на носії (зазначається носій) в файлі (зазначається назва файлу)?

6) Чи відповідає текстовий зміст розмови, який наведений в протоколі (зазначаються реквізити протоколу), змісту звукозапису цієї розмови (зазначається назва файлу)?

Діагностичні – встановлення придатності зафіксованого мовлення для ідентифікації диктора, визначення статі та емоційного стану диктора, встановлення його соціально-психологічного портрету тощо:

1) Які особливості характерні для мовлення особи, що зробила анонімний дзвінок?

2) Яким був емоційний стан диктора?

3) Якими є соціальні, психічні особливості та діалект особи, телефонна розмова якої зафіксована у фонограмі № 2?

4) Чоловікові чи жінці належить мовлення, зафіксоване у фонограмі телефонного повідомлення?

5) Чи є мовлення особи, зафіксоване у файлі (зазначається назва файлу), спонтанним чи підготовленим (вивченим напам'ять), читанням тексту тощо?

6) Чи є в мовленні особи, зафіксованому у файлі (зазначається назва файлу) ознаки мовлення нерідною мовою?

7) Чи є в мовленні особи, зафіксованому у файлі (зазначається назва файлу) ознаки, що дозволяють визначити її професію? Якщо так, то яка може бути професія цієї особи?

Особливості призначення

Перед призначенням експертизи уповноважена особа повинна провести відтворення відеофонограм і визначити конкретно об'єкт експертного дослідження. Це здійснюється під час огляду та прослуховування відеофонограми і оформлюється відповідним протоколом.

Важливе значення для результативності експертизи мають зразки фонограм мовлення. Високоякісні фонограми зразків мовлення можна отримати при дотриманні певних технічних умов, зокрема: застосування відео- або звукозаписуючої апаратури високого класу з виносним мікрофоном, який

направляється у бік диктора і розташовується на відстані не більше 0,5 м від нього; у кімнаті, де проводиться відбір зразків мовлення, не повинно бути сторонніх джерел звуку (шум працюючих механізмів, телефонні дзвінки тощо); зразки записують на носій, який не був у використанні.

Уповноважена особа повинна сформулювати питання таким чином, щоб особа, у якої відбираються зразки мовлення, не могла дати однозначні, короткі відповіді. Це досягається шляхом постановки спеціально підібраних запитань в окремі моменти розмови. Від повноти відображення у зразках мовленнєвих навичок диктора залежить успішність проведення ідентифікаційних досліджень. Якщо можливість отримання експериментальних зразків мовлення відсутня, як порівняльні зразки можна використовувати відеозвукозаписи допитів, інших слідчих (розшукових) дій – умовно-вільні зразки або вільні зразки (аматорські відео- фонограми подій, у яких брала участь конкретна підекспертна особа).

ПІСЛЯМОВА

Під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, призначаються: почеркознавчі; технічні експертизи документів; експертизи вогнепальної зброї; трасологічні; вибухо-технічні; фотопортретні; відео- звукозапису; матеріалів, речовин та виробів; інженерно-транспортні; будівельно-технічні; земельно-технічні; пожежно-технічні; комп'ютерно-технічні; оціночно-будівельні; оціночно-земельні; експертизи з питань землеустрою; економічні; товарознавчі; транспортно-товарознавчі; експертизи військового майна та ін.

Наведений перелік експертиз не є вичерпним. Призначення конкретного виду експертного дослідження залежить від багатьох чинників – сфери діяльності установи, підприємства або закладу в якому виявлені правопорушення, предмета посягання, конкретних його об'єктів, способу вчинення кримінального правопорушення, слідової картини злочину, характеристики особи злочинця та потерпілого, інших обставин, що впливають на необхідність використання спеціальних знань експерта в тій чи іншій сфері. Зокрема, якщо привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відбувалось у сфері дорожнього будівництва, то крім економічних, будівельно-технічних, оціночно-будівельних, окремих криміналістичних експертиз (почеркознавчих, технічних експертиз документів), уповноваженій особі доцільно призначити дорожньо-технічну експертизу. Якщо в органі розслідування з'являться фактичні дані про неадекватну поведінку підозрюваної особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, наприклад щодо одержання неправомірної вигоди, слідчий, на підставі п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України зобов'язаний звернутись до експерта для проведення судово-психіатричної експертизи для визначення психічного стану особи з метою встановлення її осудності або обмеженої осудності.

У Довіднику систематизовано об'єкти, основні завдання, що вирішують судові експертизи у провадженні про корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, та запропоновано типові переліки запитань, які ставляться експерту для вирішення під час досудового розслідування і судового розгляду справи.

Зазначено про можливість окремих видів судових експертиз вирішувати ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні питання, що потребують з'ясування під час розслідування низки корупційних діянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові документи

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#top>.
5. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
6. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 7 червня 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>
7. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top>.
8. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF#Text>.
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
10. Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листоп. 2018 р. № 992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF#Text>.
11. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>
12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
13. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС : наказ МВС України від 21 вересня 2020 р. № 675 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE35644.html

14. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : наказ Офісу Генерального прокурора від 5 березня 2020 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text>

15. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 3 берез. 2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#n223>.

16. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 30 грудня 2011 р. № 3660/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text>

17. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

18. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

19. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top>.

20. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

21. Про судову експертизу у кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>.

22. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

23. Про утворення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 988 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988-2000-%EF>

24. Про утворення Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 984-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2004-%D1%80#Text>

Науково-методична і довідкова література

25. Андрейко Ю. О. Проведення допиту при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: питання класифікації. *Право і суспільство*. 2015. Вип. 6-2. Ч. 3. С. 123–131.

26. Андрейко Ю. О. Проведення обшуку під час одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Право і суспільство*. 2017. Вип. 2. Ч. 2. С. 159–165.

27. Андрейко Ю. О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях

про підкуп виборців. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). С. 202–207.

28. Антикоруptionний менеджмент : підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 768 с.

29. Бруссо К. М. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, які вчиняються в сфері житлового будівництва : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Маріуполь, 2021. 268 с.

30. Виноградов В. І. Окремі види експертиз при розслідуванні злочинів у сфері публічних закупівель. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15498/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2%20%D0%92.%D0%86.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

31. Експертизи у судочинстві України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/74873/pravo/ekspertizi_u_sudochinstvi_ukrayini

32. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

33. Запотоцький А. П., Вознюк А. А., Кучменко С. В. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с.

34. Запотоцький А. Позапланова виїзна ревізія як спосіб використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері будівництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 5. С. 231–234.

35. Інститут ядерних досліджень Національної академії наук України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kinr.kiev.ua>

36. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Сєверодонецьк, 2018. 281 с.

37. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 244 с.

38. Косиченко О., Максимова М. Особливості захисту та шляхи запобігання фальсифікації документів, що посвідчують особу, під час перетину державного кордону України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 275–279.

39. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пяскового. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.

40. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.]. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

41. Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики.

Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. № 1 (97). С. 230–246.

42. Ліпін Ю. О. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 311 с.

43. Меденцев А. М. Експертизи при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2015. № 13. Т. 2. С. 109–111. (Серія «Юриспруденція»).

44. Методика визначення вартості майна / авт. кол. : А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх. Харків : ХНДІСЕ ; Данюк Л. І., 2004. 112 с.

45. Методика проведення судово-економічних досліджень операцій з надання послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності : звіт про наук.-дослід. роботу від 20 груд. 2011 р. / авт. кол. : В. Федчишина, К. Липська, О. Борисенко, Т. Жижонюк. Київ : ХНДІСЕ, 2011. 127 с.

46. Методика проведення судово-економічної експертизи з питань обліку та оподаткування операцій з біологічними активами : звіт про наук.-дослід. роботу від 15 груд. 2014 р. / [авт. кол. : В. В. Федчишина, А. П. Чередніченко, І. В. Сивова та ін.]. Київ : ХНДІСЕ, 2014. 144 с.

47. Мирошніченко Ю. М. Використання спеціальних знань під час судового розгляду кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за ред. М. Г. Щербаковського. Харків : ХНУВС, 2022. 97 с.

48. Мороз Ю. Призначення судових експертиз при розслідуванні злочинів, скоєних в умовах воєнного стану. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів засідання № 6 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 12 жовт. 2023 р.). Кропивницький : Центр.-Укр. вид-во, 2023. С. 223–225.

49. Омельчук Л. В., Лазаренко А. С. Призначення позапланової податкової перевірки у кримінальному провадженні та її оскарження. *Часопис Київського університету права.* 2019. Вип. 1. С. 242–245.

50. Парфентій Л. А. Судова економічна експертиза при розслідуванні корупційних злочинів. *Право і безпека.* 2022. № 3 (86). С. 13–23. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.4.01>.

51. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. 140 с.

52. Пілюков Ю. О. Залучення спеціаліста до огляду при розслідуванні розкрадань майна шляхом зловживання службовим становищем. *Актуальні проблеми правознавства.* 2022. Вип. 2 (30). С. 142–147. doi: [10.35774/app2022.02.142](https://doi.org/10.35774/app2022.02.142).

53. Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення [Текст] : метод. рек. / О. М. Шрамко, В. В. Юсупов, Ю. О. Пілюков, А. А. Саковський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 92 с.

54. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top>.

55. Проблеми методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати митних платежів : монографія / П. В. Цимбал, І. О. Завидняк, В. І. Завидняк, А. В. Тарасюк. Ірпінь : ДПУ, 2022. 150 с.
56. Романенко Р. Р. Виявлення та розслідування підрозділами Національної поліції України розкрадання лісодеревини : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2021. 215 с.
57. Семенюк О. А. Особливості участі спеціаліста в обшуку під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 639–643. doi: 10.24144/2788-6018.2024.01.112.
58. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.
59. Сівчук І. Особливості проведення судової товарознавчої експертизи, пов'язаної з незаконною порубкою лісів в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 188–202. doi: 10.32353/khrife.4.2022.11.
60. Судові експертизи у процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. 424 с.
61. Тимошенко О. А., Кравчук П. Ю. Корупція в Україні як загроза розвитку держави та стабільності суспільства. *Європейський правовий часопис*. 2023. Вип. 1. С. 46–52. doi: 10.36919/ELJ.1.2023.46.
62. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 71 с.
63. Хавронюк М. І. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : практ. посіб. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
64. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Талком, 2018. 246 с.
65. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2020. 560 с.
66. Юсупов В. В. Класифікація корупційних злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 261–263.
67. Юсупов В. В. Особливості судових експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2022. С. 536–540. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2022/131.pdf